Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Факультет педагогіки та психології
Кафедра методик дошкільної та початкової освіти
Кваліфікаційна робота на правах рукопису

Бєлих Катерина Миколаївна

КВІЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

другий (магістерський)рівень вищої освіти

на тему: «ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»

Виконала: студентка II курсу,
групи ДП19МЗ,
спеціальності:012 Дошкільна освіта
освітня програма Дошкільна освіта та Початкова освіта
форма навчання заочна
Бєлих К.М.
Керівник – доктор педагогічних наук, професор Котелянець Н.В.
Рецензент – доктор педагогічних наук, професор, Радул В.В.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Бєлих К.М.

Кропивницький – 2020

Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кафедра методик дошкільної та початкової освіти

До захисту допустити
Зав. кафедрою
_____/О. І. Іліаді/
«29» жовтня 2020 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

другий (магістерський) рівень вищої освіти

Екологічне виховання дітей дошкільного віку

Кваліфікаційна робота
Бєлих Катерини Миколаївни,
студентки ІІ курсу, групи ДП19МЗ
факультету педагогіки та психології
спеціальність 012 Дошкільна освіта
освітня програма Дошкільна освіта та Початкова освіта
форма навчання заочна
Бєлих К.М.
Науковий керівник: Котелянець Н.В.
доктор пед. наук, професор

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою « 85 **» балів,**
за шкалою ECTS B **,**
за національною шкалою добре **.**

Секретар ДЕК _____/Шарапова Т.А.
«22» грудня 2020 р.

АНОТАЦІЯ

Бєлих К. М. Екологічне виховання дітей дошкільного віку. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 012 Дошкільна освіта. – Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, Кропивницький, 2020.

Робота викладена на 107 сторінках, містить 2 розділи, 80 джерел в переліку посилань та 4 додатки.

Об’єктом розгляду є процес екологічного виховання дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – засоби екологічного виховання дітей дошкільного віку.

Метою роботи є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка засобів екологічного виховання дітей дошкільного віку.

У першому розділі розглянуті теоретичні аспекти проблеми екологічного виховання дітей дошкільного віку: екологічне виховання дітей дошкільного віку як педагогічна проблема, сучасні педагогічні технології формування природничо – екологічної компетентності дітей дошкільного віку, форми і методи роботи з екологічного виховання дітей дошкільного віку

У другому розділі розглянуті засоби екологічного виховання дітей дошкільного віку: освітнє середовище, гра, казка; узагальнено досвід вихователів закладів дошкільної освіти з екологічного виховання дітей.

За результатами роботи зроблено висновки щодо проблем екологічного виховання дітей дошкільного віку.

Ключові слова: діти дошкільного віку, екологічне виховання, екологічна культура, засоби екологічного виховання.

ANNOTATION

Belykh K.M. Ecological education of preschool children. – Qualification work on the rights of the manuscript.

Qualificstion work for a master's degree in specialty 012 Preschool education. – Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko, Kropyvnytskyi, 2020

The work is presented on 107 pages, contains 2 paragraphs, 80 sources in the list of references and 4 appendices.

The o***bject*** of consideration is the process of ecological education of preschool children.

The ***subject*** of research – means of ecological education of preschool children.

The ***purpose*** of the work is a theoretical substantiation and experimental verification of the means of preschool children's ecological education.

The first chapter considers the theoretical aspects of the problem of ecological education of preschool children: ecological education of preschool children as a pedagogical problem, modern pedagogical technologies of formation of natural and ecological competence of preschool children, forms and methods of ecological education of preschool children/

In the second chapter the means of ecological education of preschool children are considered: educational environment, game, fairy tale; the experience of educators of preschool education institutions in ecological education of children is generalized.

Based on the results of the work, conclusions were made on the problems of ecological education of preschool children.

Key words*:* preschool children, ecological education, ecological culture, means of ecological education.

ЗМІСТ

ВСТУП……4

РОЗДІЛ І.ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Екологічне виховання дітей дошкільного віку як педагогічна проблема……8

1.2. Сучасні педагогічні технології формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку……..21

1.3. Форми і методи роботи з екологічного виховання дітей дошкільного віку……..29

Висновки до 1 розділу……...34

РОЗДІЛ ІІ. СИСТЕМА РОБОТИ З ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Освітнє середовище як засіб екологічного виховання……...…37

2.2. Гра як засіб екологічного виховання……44

2.3. Казка як засіб екологічного виховання дітей дошкільного віку……53

2.4. Досвід вихователів закладів дошкільної освіти з екологічного виховання дітей……61

Висновки до 2 розділу……..69

ВИСНОВКИ……72

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……76

ДОДАТКИ……83

ВСТУП

Сучасна система освіти і виховання в Україні перебуває в процесі переходу на нову парадигму виховання, в центрі якої стоїть особистість дитини у всіх її взаємозв'язках і опосередкуваннях; в основі виховання лежить орієнтація на загальнолюдські моральні цінності. Сучасні цінності – актуальна ідеологічна, ідейна проблема, проблема формування світогляду, що виступає інтегративною основою діяльності як окремого індивіда, так і будь-якої малої чи великої соціальної групи, колективу, нації, зрештою, всього людства. Це, звичайно, проблема загальнолюдської значущості, бо процес державотворення в Україні висуває на передній план такі спільні для всіх ідеологічні цінності, як патріотизм і громадянськість та їх відображення у свідомості, світогляді, поведінці.

На початку 21 століття молодь вступає не лише у світ прогресу науки, техніки та інших людських досягнень, а й у світ негативних наслідків цього прогресу: забруднення атмосфери, деградація земель, демографічний вибух тощо. Отже, світ навколо нас уже не може самоочищатися, йому необхідна допомога. На всій земній кулі вже немає жодної екологічно чистої держави. З 1992 року вся територія України вважається зоною екологічного лиха. Загинуло багато рік, Чорне та Азовське моря нині на межі природної катастрофи. Запаси чорнозему та гумусу значно зменшились. Екологічні проблеми можна перелічувати нескінченно. Однак мало тільки говорити, треба діяти, володіючи певною інформацією. Молодь нашої країни, на жаль, недостатньо опікується розв'язанням екологічних проблем, тому що не озброєна необхідними знаннями. Майбутнє планети значною мірою залежить від того, що молодь знатиме про навколишнє середовище і чи буде вона з повагою ставитися до природи, відчувати себе її часткою. Тож варто закладати міцний фундамент дитячої любові до навколишнього середовища, і тоді це почуття неодмінно розвиватиметься.

Завдання дбайливого ставлення до природи означені в Конституції України. Основний закон проголошує: «Кожен зобов'язаний не заподіювати

шкоди природі» [32]. Велика увага надається цьому питанню в державних законодавчих актах, які стосуються освіти, зокрема дошкільної її ланки. У Державній національній програмі «Освіта. Україна XXI століття» (1994) йдеться про те, що необхідно «формувати екологічну культуру людини в гармонії її відносин з природою» [17, с. 16].

Закон України «Про дошкільну освіту» одним із завдань дошкільної освіти визначає «виховання морально-естетичного ставлення до навколишнього світу, явищ живої і неживої природи» [25, с. 3].

Визначає зміст знань дошкільників з різних сфер людської життєдіяльності Базовий компонент дошкільної освіти в Україні; зокрема в ньому зазначені загальні підходи до формування особистості через сферу життєдіяльності в природі. «Природа є екологічне спрямування, виховання різнобічної і гармонійної особистості, орієнтованої на відтворення екологічної культури суспільства, комплексний підхід що передбачає розвиток чуттєвої сфери, засвоєння певного кола знань та оволодіння практичними вміннями» [2]. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» розкриває шляхи реалізації завдань екологічного виховання та освіти дітей дошкільного віку.

На сучасному етапі взаємозв’язок людини та навколишнього середовища розглядається не лише як природничо-історична та біологічна, але й філософська, політична, соціальна і педагогічна проблема. Для її розв’язання необхідна координація дій усіх суміжних ланок освіти і виховання підростаючого покоління, в тому числі дошкільного закладу і сім’ї, дошкільного і загальноосвітнього навчального закладу. У цьому аспекті найбільш дослідженими є умови, які забезпечують єдність дій усіх суміжних ланок освіти та виховання (сім’я – дитячий садок – школа) (Л. Венгер, Д. Ельконін, О. Запорожець, В. Котирло, Г. Леушина, Г. Люблинська, М. Подд’яков, О. Проскура тощо) [41, с. 10].

Великого значення у дослідженні особливостей природоохоронного виховання дітей дошкільного віку надавали вчені В. Грецова, Г. Земцова,

М. Кондратьєва, З. Плохій, Н. Лисенко, Г. Марочко, Н. Кот та інші. Так З. Плохій розглядає екологічне виховання дошкільників на матеріалі ознайомлення їх із тваринним світом [53, с. 2], В. Грецова трактує надбання знань про природу як фактор позитивного до неї ставлення, В.Лисенко розроблені практичні рекомендації щодо екологічного виховання дошкільників [41, с. 1-44], Н. Кот доведена необхідність спільної роботи дошкільного закладу і родини з екологічного виховання.

Отже, актуальність означеної проблеми, недостатнє її практичне втілення зумовили вибір нами теми дослідження «Екологічне виховання дітей дошкільного віку»

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та розкритті засобів екологічного виховання дітей дошкільного віку. Відповідно до мети були визначені такі **завдання:**

1) вивчити стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та освітній практиці;

2) уточнити сутність базових понять і категорій, окреслити сучасні педагогічні технології екологічного виховання дітей дошкільного віку;

3) проаналізувати форми, методи та засоби екологічного виховання дітей дошкільного віку;

4) вивчити педагогічний досвід вихователів закладів дошкільної освіти з екологічного виховання дітей дошкільного віку.

Об’єкт дослідження – процес екологічного виховання дітей дошкільного віку.

Предметом дослідження є засоби екологічного виховання дітей дошкільного віку.

У ході виконання роботи використано комплекс **методів дослідження**:

- теоретичних – аналіз і синтез, систематизація, порівняння, зіставлення різних поглядів, що зробили можливим обґрунтування теоретичних засад екологічного виховання дітей дошкільного віку, визначення сутності базових понять дослідження;

- емпіричних – спостереження (пряме, опосередковане, самоспостереження), анкетування, опитування, бесіди з вихователями; вивчення й узагальнення педагогічного досвіду.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його матеріали, висновки й теоретичні положення можуть бути використані у професійній підготовці вихователів закладів дошкільної освіти та в системі післядипломної педагогічної освіти, а також як підґрунтя для подальших наукових досліджень.

Основні положення магістерської роботи були викладені у статті «Екологічне виховання дітей дошкільного віку».

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів з висновками, загальних висновків, додатків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 107 сторінках, зокрема: 82 сторінки основного тексту, додатки на 22 сторінках, 80 найменувань використаних джерел.

І.Теоретичні аспекти проблеми екологічного виховання дітей дошкільного віку

1.1.Екологічне виховання дітей дошкільного віку як педагогічна проблема

Екологічне виховання дітей дошкільного віку є актуальною проблемою сучасності, оскільки саме в дошкільному віці закладаються основи екологічної свідомості, екологічної культури, що впливають на поведінку та діяльність людини у природі. Основи свідомості, екологічної культури, формування ставлення особистості до світу природи закладаються в дошкільному дитинстві, що підтверджує вагомість використання цього сенситивного періоду для екологічного виховання особистості.

У законі «Про дошкільну освіту» її роль визначається як провідна у формуванні особистості дитини, тому зміст освіти має виступати базисом становлення людини, а методи відповідати віковим особливостям дітей. Різні аспекти проблеми екологічної освіти та екологічного виховання досліджували такі педагоги, як А.Волкова, Н.Горопаха, О.Захлєбний, І.Звєрев, Н.Кот, О.Кудрявцева, Н.Лисенко, В.Маршицька, С.Ніколаєва, З.Плохій, Г.Пустовіт, Н.Пустовіт, Н.Рижова, І.Суравєгіна, Н.Яришева та інші.

Можливість і успішність формування початкових екологічних уявлень у дітей дошкільного віку доведено численними психологічними й педагогічними дослідженнями (Я.Коменський, Й.Песталоцці, Д.Локк, Ж.Руссо, С.Русова, Л.Міщик, С.Ніколаєва, З.Плохій, Н.Поддьяков, Н.Рижова, П.Саморукова, О.Терентьєва, І.Хайдурова та ін.). Психологами (Л.Венгер, Л.Виготський, В.Давидов, О.Запорожець, В.Мухіна М.Поддьяков, С.Рубінштейн) також доведено, що система знань дітей дошкільного віку може існувати у формі уявлень, а не понять.

О.Запорожець вважав можливим формування уявлень, що можуть стати ядром системи знань. У дослідженнях З.Плохій обґрунтовано й доведено, що складовою виховання екологічної свідомості є уявлення дітей про внутрішні взаємозв’язки у природі. Перші спроби визначення змісту і структури

екологічних уявлень для дітей дошкільного віку належать К.Ушинському, А.Герду, Є.Водовозовій, В.Грецовій й іншим класикам педагогіки. І.Звєрев, І.Суравєгіна розробили систему змісту екологічних знань у шкільному навчанні. Сучасними дослідниками (Н.Горопаха, Н.Лисенко, С.Ніколаєва, З.Плохій, Н.Рижова) визначено зміст і структуру екологічних уявлень для дошкільників. Необхідність екологічного виховання зумовлена наявністю світової екологічної кризи, причина якої криється у практичній діяльності людини, яка, у свою чергу, обумовлена антропоцентричною свідомістю людини.

С.Дерябо, Г.Пустовіт, В.Ясвін та ін. зазначають, що екологічна криза – це здебільшого світоглядна, філософсько-ідеологічна криза [18, с.5]. З цього погляду, вирішення екологічних проблем у глобальному масштабі неможливе без зміни пануючого на даний час антропоцентричного й формування екоцентричного типу екологічної свідомості, оскільки, як зазначають учені, саме екологічна свідомість визначає поведінку людей відносно природного довкілля [18, с.6].

Екоцентричний тип екологічної свідомості визначається С.Дерябою та В.Ясвіним як система уявлень про світ, для якої є характерними зорієнтованість на екологічну доцільність, відсутність протиставлення людини і природи, сприйняття природних об’єктів як повноправних суб’єктів, баланс прагматичної і непрагматичної взаємодії з природою [18, с.13].

Формування екологічної свідомості особистості, як стверджують С.Дерябо та В.Ясвін, конкретизується на 3-х рівнях:

1) формування адекватних екологічних уявлень про систему «людина – природа», що сприяє розумінню їх єдності;

2) формування ставлення до природи, яке визначає характер напрямів взаємодії з природою, її мотивів, стимулює поведінку й дії з погляду екологічної доцільності;

3) формування системи вмінь і навичок взаємодії з природою [18].

Відповідно до сфери “Природа” Базового компоненту, у дитини дошкільного віку необхідно формувати реалістичні уявлення про явища природи, базові елементи природо доцільного світогляду, усвідомлення єдності всіх природних елементів та себе як частки природи. Становлення екологічного світогляду відбувається поступово протягом багатьох років життя й навчання людини. Початок цього процесу, на думку Н.Глухової, Н.Горопахи, Н.Лисенко, С.Ніколаєвої, З.Плохій припадає на період дошкільного дитинства, коли у процесі екологічного виховання закладаються основи світорозуміння, екологічної свідомості і практичної взаємодії з природою. Дослідники підкреслюють значущість дошкільного віку для вирішення питань екологічного виховання, оскільки саме в цей період дитина набуває першого досвіду взаємодії зі світом Природи, формуються основи її ціннісних орієнтацій.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що на різних сходинках розвитку дитини виховання та навчання відіграють різні ролі, приміром, у дошкільному віці виховання є більш важливим, ніж навчання, і навчання здійснюється у процесі виховання. Істотно, що вітчизняні дослідники даної проблеми Н.Горопаха, Н.Кот, Н.Лисенко, В.Маршицька, З.Плохій стосовно дошкільників оперують поняттям «екологічне виховання». Екологічне виховання вважається вченими складовою екологічної освіти й розглядається як відносно новий напрям дошкільної педагогіки, що суттєво відрізняється від традиційного ознайомлення дітей із природою.

У педагогічній науці й довідкових виданнях екологічне виховання трактується неоднозначно:

- формування в людини свідомого сприйняття довкілля, почуття особистої відповідальності за діяльність, що так чи інакше пов’язана з перетворенням навколишнього природного середовища, упевненості в необхідності дбайливого ставлення до природи, розумного використання її багатств (М.Мусієнко) [43, с.119];

- система впливу на членів суспільства для формування екологічної культури, гуманності, науково обґрунтованого ставлення до природи на основі

національних й загальнолюдських цінностей (В.Діденко, Л.Діденко, В.Кондрашова-Діденко) [19, с.31];

- формування в людей потреби в бережливому ставленні до природи й розумному використанні її багатств у своїх власних інтересах та інтересах майбутніх поколінь (А.Толстоухов, Л.Волкова) [23, с.81];

- систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток екологічної культури (М.Фіцула) [70, с.282];

- процес формування усвідомлено правильного ставлення до природного довкілля (О. Терентьєва) [66];

- ознайомлення дітей із природою, в основу якого покладено екологічний підхід, за якого педагогічний процес спирається на основні ідеї та поняття екології (С.Ніколаєва) [46].

Хоча за формою викладу трактування поняття “екологічне виховання” відрізняються, основним змістом екологічного виховання дошкільників сучасні вчені вважають два аспекти: передачу екологічних знань та їх трансформацію особистістю у ставленні до природи, що виявляється в діяльності [46]. Н.Горопаха зазначає, що головним у змісті екологічної роботи виступає формування внутрішнього світу дитини, її ціннісних орієнтацій, в основі яких усвідомлення своєї єдності з природою, взаємозалежності з нею [16, с.15]. Н.Лисенко пише: “Екологічне виховання реалізується в єдності з навчанням, а в сукупності вони виливаються в єдиний процес виховання особистості” [41, с.23]. Основні етапи процесу екологічного виховання, на думку Н.Лисенко, – засвоєння дітьми екологічних знань, перетворення їх в елементи переконань як основне ядро свідомості. Центром екологічного виховання на думку Н.Кот повинні стати положення: людина – частина природи; міра речей – унікальність життя; узгодження потреб з екологічними вимогами; повага до всіх форм життя [34, с.55].

Аналіз наукових джерел переконливо свідчить, що вивчення законів природи найкраще починати в дошкільному дитинстві в межах екологічного виховання. Можливість і успішність цього процесу доведено численними

психологічними та педагогічними дослідженнями (Я.Коменський, Й.Песталоцці, Ж.Руссо, Д.Локк, С.Русова, М.Поддьяков, І.Хайдурова, О.Терентьєва, С.Ніколаєва, Н.Рижова, З.Плохій, Л.Міщик, П.Саморукова та ін.).

Я.Коменський, вважаючи людину частиною природи, вітав проникнення в її таємниці; відзначав, що всі у природі, включаючи людину, підлеглі єдиним законам; указував на необхідність формування в дошкільників доступних розумінню наукових знань і уявлень про природу.

Ж.Руссо наполягає на необхідності формування в дітей реалістичних уявлень про предмети природи без забобонів і страхів. С.Русова підкреслювала значущість впливу науково достовірних систематизованих знань про природу на утворення уявлень, понять, поглядів дітей. М.Поддьяков указував, що однією з рис розумового розвитку старших дошкільників є те, що розрізнені уявлення про окремі предмети та їх властивості починають об'єднуватися в ще не досконалі, але цілісні знання. Саме у старшому дошкільному віці вперше з'являється можливість відображення важливих залежностей живої і неживої природи.

За даними психологів (О.Запорожець, М.Поддьяков та ін.) у процесі предметно-чуттєвої діяльності дитина-дошкільник може виділити істотні центральні зв'язки явищ у певній галузі дійсності й відтворити їх в образній формі – у формі уявлень. Такі уявлення можна використовувати як ядро, що поєднує окремі конкретні знання в систему. На основі системи конкретних уявлень відбувається вихід за межі безпосередньо сприйнятого, тобто виникає узагальнене поняття про єдиний процес. Знання дітей про природу, на думку Н.Лисенко, є дидактичною основою екологічного виховання [41, с.36].

З.Плохій підкреслює, що розуміння самоцінності природи, відчуття себе її частиною формується лише з набуттям екологічних знань [53, с.17]. Цілком актуальним та вагомим є твердження З.Плохій, що "чим вищий рівень знань дітей про природу, тим більше вони виявляють пізнавальний інтерес до неї, орієнтуючись на стан і благополуччя самого об'єкту, а не на оцінювання його дорослими" [53, с.13]. Вчена наголошує: «У дошкільнят важливо сформувати

найперші наукові уявлення про взаємозв'язки між живими організмами та природним довкіллям. Наявність таких знань допомагає зрозуміти, як тісно взаємодіють між собою всі компоненти природи і як людина та інші живі організми залежать від природного середовища». На думку дослідниці, з набуттям екологічних знань у дітей формуватиметься розуміння самоцінності природи, відчуття себе її частиною [53, с.17].

Психолого-педагогічними засадами формування початкових екологічних уявлень дітей дошкільного віку є ідеї провідних учених (Л.Виготського, В.Давидова, О.Запорожця, М.Поддьякова, С.Рубінштейна тощо) про відповідність знань віковим особливостям дошкільників, їх наочну представленість, дієвість, необхідність ускладнення змісту через встановлення залежностей між об'єктами та явищами дійсності, систематизацію знань навколо центральної ланки.

На думку С.Ніколаєвої, З.Плохій, Н.Яришевої знання про природу, пропоновані дошкільникам, повинні представляти не суму розрізнених фактів, а взаємозалежний, послідовний ланцюжок уявлень, що розкривають найбільш важливі зв'язки та закономірності природного світу. Якщо розкриваються різноманітні й досить важливі зв'язки, що існують у природі, теоретичний рівень матеріалу підвищується, пізнавальні завдання ускладнюються, а відтак, це сприяє розвитку пізнавальної активності дітей. Як зазначають дослідники, без знання екологічних зв'язків важко передбачити можливі наслідки втручання у природні процеси.

У ході багаторічних досліджень З.Плохій довела, що для формування екологічних уявлень дітям необхідні знання, що допоможуть їм розібратися у складній системі зв'язків і залежностей, що існують у природі, а також у впливі на неї діяльності людини. Такі знання мають бути систематизованими, слід підводити дітей до формування узагальнених уявлень світоглядного характеру [53, с.46]. Учена переконливо довела, що змістовою основою усвідомленої екологічно доцільної поведінки дітей у природному середовищі є екологічні уявлення про взаємозв'язки в природі.

У дослідженні З.Плохій доведено можливість формування в дошкільників узагальненого уявлення про екологічну єдність усіх об'єктів природи. За умови послідовно організованих спостережень у природі, використання динамічних моделей екосистем діти середнього дошкільного віку простежують взаємозв'язки з однієї-двох ланок, а старші – ланцюжок до п'яти ланок: температура повітря – температура ґрунту – стан рослин – поведінка комах – зміна поведінки птахів. У науковий та практичний обіг системи дошкільної освіти вперше було введено термін "екологічні уявлення", "екологічне виховання дошкільників", що ввійшли до першого видання програми виховання дітей дошкільного віку "Малятко" (1991).

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що загальні підходи до екологічної освіти й виховання дітей на сучасному етапі були предметом досліджень цілої низки авторів: Н.Вересова, А.Волкової, Г.Волошиної, Н.Горопахи, В.Грецової, С.Дерябо, А.Захаревич, О.Захлєбного, І.Звєрева, М.Ібраімової, Л.Іщенко, Н.Коломіної, О.Крюкової, Н.Кот, Н.Лисенко, Г.Марочко, В.Маршицької, С.Ніколаєвой, З.Плохій, Г.Пустовіта, Н.Пустовіт, Л.Різник, Н.Рижової, М.Роганової, О.Терентьєвої, І.Хайдурової, Н.Яришевої, В.Ясвіна й інших учених. На основі аналізу теоретичних джерел і їх узагальнення стає зрозумілим, що вихід з екологічної кризи можливий за умови формування, починаючи з дошкільного віку, основ екологічної свідомості, що вважається головною складовою екологічної культури й регулятором діяльності людини у природі.

Метою екологічного виховання є формування основ екологічної культури, основною складовою якої є екологічна свідомість. Результатом екологічного виховання вважається екологічна вихованість, яка складається з екологічних уявлень, емоційно-ціннісного ставлення до природи, екологічно доцільної поведінки та діяльності в природі. Екологічні уявлення дітей старшого дошкільного віку є водночас складовою виховання екологічної свідомості, складовим елементом екологічної культури, екологічної вихованості та підґрунтям формування позитивного емоційно-ціннісного

ставлення до природи та екологічно доцільної поведінки в ній. Знання зв’язків і залежностей між природними об’єктами, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до природи слугують основою екологічно доцільної поведінки та діяльності згідно з законами природи, що є однією з актуальних проблем існування людини у природному середовищі.

Основна мета екологічного виховання: навчити дитину розвивати свої знання законів живої природи, розуміння сутності взаємин живих організмів з навколишнім середовищем і формування вмінь управляти фізичним і психологічним станом.

Поступово визначаються освітні й виховні завдання:

- поглиблювати та розширювати екологічні знання;

- прищепити початкові екологічні навички й уміння - поведінкові, пізнавальні, перетворювальні,

- розвити пізнавальну, творчу активність дошкільнят в ході екологічної діяльності, - сформувати (виховати) почуття дбайливого відношення до природи [46, с.8].

Заклад дошкільної освіти – один із основних етапів інтенсивного накопичення знань про оточуючий світ, розвиток багатогранних відносин дитини до природного і соціального середовища, що сприяє становленню особистості, формуванню екологічної культури.

Екологічна культура як якість особистості формується в системі безперервного екологічного виховання, основними складовими, які мають суттєвий вплив на дитину в період її дошкільного розвитку є: сім’я, заклади дошкільної освіти, засоби масової інформації.

Екологічне виховання та навчання ґрунтується на декількох принципах, які широко відомі:

1. Загальний зв'язок з живою природою. Все живе зв'язане в єдине ціле ланцюгами живлення й іншими способами. Ці зв'язки лише в деяких випадках очевидні для нас, лежать на поверхні, частіше ж вони сховані від наших очей.

Порушення цих зв’язків може мати непередбачені наслідки, швидше за все небажані для людини.

2. Принцип потенційної корисності. Ми не можемо передбачати, яке значення для людства матиме той або інший вид у майбутньому. Змінюються обставини, і тварина, до якої зараз ставляться як до шкідника і непотрібної, може виявитися й корисною. Якщо ж ми допустимо зникнення якого-небудь виду, то дуже багато в майбутньому ризикуємо втратити.

3. Принцип розмаїтості. Жива природа повинна бути різноманітною, тільки в тому випадку природні співтовариства зможуть нормально існувати, будуть стійкі й довговічні.

Нарешті, інший бік екологічного виховання – естетична краса. Людина навряд чи буде щасливою, якщо втратить можливість бачити прекрасне. Отже, ми зобов'язані зберегти все видове різноманіття тварин і рослин. Важливе виховне завдання: переконувати дітей у тім, що всі ці істоти - такі ж наші «сусіди на планеті».

Велику спадщину в області виховання дітей навколишнім середовищем залишив нам видатний педагог В.Сухомлинський. На його думку, природа лежить в основі дитячого мислення, відчуттів і творчості. Відношення дітей і підлітків до об'єктів природи відомий педагог тісно пов'язував з тим, що природа – це наш рідний край; земля, яка нас виростила і годує; земля, перетворена нашою працею [46, с.67].

В ході екологічного виховання у дитини розвиваються почуття:

• інтелектуальні, які є емоційним відгуком на ставлення особистості дитини до пізнавальної діяльності в широкому її розумінні;

• пізнавальні, які залежно від умов життя, навчання і виховання мають різні рівні розвитку: цікавість, допитливість, цілеспрямований та стійкий інтерес до певної галузі знань, захоплення пізнавальною діяльністю;

• естетичні – відчуття краси в явищах природи, гармонійна злагодженість в об’єктах цілого та частин, ритм, симетрія, довершеність форм і

відтінків пов'язані з почуттям приємного, насолодою, яка глибоко переживається та облагороджує душу дитини;

• моральні, які мотивують дії дитини в природі, сприяють усвідомленню таких сталих норм і правил поведінки в природному довкіллі, у яких проявляється стійке ставлення людини до світу;

• практичні, що пов'язані з практичною діяльністю дітей і залежні від вольової діяльності дитини.

Визначені основні етапи перетворення й взаємодії із природою у виховному процесі.

1. Підготовчий етап – педагог вивчає сформовані в присутньому життєвому досвіді відносини між дитиною і природою (об’єктивні зв’язки із середовищем) і відношення дитини до її явищ (суб’єктивні зв’язки). Розробляються індивідуалізовані й групові, привабливі для дітей, способи ознайомлення із оточуючим середовищем. Спільно визначаються трудові, пошукові, природоохоронні справи. Педагог намагається глибше зв’язати їх із зоною найближчого розвитку індивідуальних схильностей і здатностей. Одночасно розвивається чуттєво-емоційна, вольова, інтелектуальна активності.

2. Початковий етап побудови виховного процесу характеризується насамперед залученням дітей у предметно перетворюючу діяльність серед природи. Мета етапу - приучення дітей до розумного природокористування, праці, заощадженню природних ресурсів, засвоєнню практичного досвіду відносин до природи. Участь у діяльності виявляє здатність зважати на товаришів, надавати їм допомогу, сполучати ділові й особисті інтереси, орієнтуватися на правила поведінки серед природи. Результатом виховання на даному етапі стають практичні знання і навички, особистий досвід впливу на середовище, збагачення пізнавальних інтересів, потреба в діяльності серед природи.

3. Основний етап побудови виховного процесу – провідною є навчальна діяльність дитини. Не будучи включеною безпосередньо в працю, охорону природи, вона допомагає систематизувати враження про природу й особисту

діяльність, відкриває можливість з'єднати практику взаємодії із природою й навчанням. Розвиток мови дошкільнят, робота з образотворчого мистецтва, художньої літератури, музики дозволяє глибше розкрити духовну цінність природи, по новому висвітлити роль турботи про навколишнє середовище і раціональне використання природних ресурсів для задоволення потреб суспільства.

4. Завершальний етап у побудові виховного процесу – цілеспрямоване формування особистості дитини. Необхідно розрізняти суміжне формування якостей особистості, що відбувається в різноманітній діяльності, різних відносинах з людьми, природою, і спеціально організованого виховання особистості. Спеціальна організація виникає при постановці на даному етапі виховання конкретної мети, при індивідуалізації впливу педагога й залучення дошкільників у справи серед природи, які формують світогляд, переконання, ціннісні орієнтації, мову, волю, характер.

У відносинах між педагогом та дошкільником реалізуються функції: зміцнення й збагачення зв'язків із природою, специфічного розвитку практичних відносин, організаторського сполучення педагогічного й системного підходу [58, с.58].

В закладі дошкільної освіти закладаються наукові основи розуміння закономірних зв'язків в системі «Природа – суспільство – людина», формується відповідальність за покращення і перетворення навколишнього середовища. Шкільне екологічне виховання включає подальший розвиток загальнотеоретичних знань разом з оволодінням практичними інформацією та знаннями їх застосування в умовах діяльності людини. Сама природа не виховує особистість, виховує тільки активну взаємодію з нею. Щоб дитина навчилася розуміти природу, відчувати її красу, берегти її багатства, потрібно прищепити йому відчуття з раннього віку. Щоб виховати всі ці відчуття в дітях, вихователі використовують різні форми роботи в цьому напрямі. Один з видів робіт – заняття на природі. На жаль, багато хто з дітей приходить до дитячого садка з дуже обмеженими, споживчими уявленнями про природу. Тому до

дитячих сердець лежить тривалий і нелегкий шлях, щоб відкрити перед ними дивовижний, різноманітний і неповторний світ природи.

Вступна бесіда перед заняттям зі спостереження за явищами живої та неживої природи, запитання педагога під час проведення екскурсії, підведення підсумків – всі ці етапи повинні привернути увагу дітей до оточуючого середовища. Розвиток любові до природи продовжується і на заняттях, коли дитина ліпить, малює рослини або тварин, побачених нею під час занять у довкіллі. Процес мислення і формування відчуттів повинен бути постійним. Художнє слово, картинка і музичний твір складають єдине ціле, у дітей розвивається творче мислення, художній смак, формується розуміння того, що все на навколишньому світі взаємопов'язане [65, с.7].

Організовуючи спостереження за явищами живої і неживої природи, вихователь має враховувати такі моменти:

1. Природні явища постійно розвиваються і змінюються (ще вчора, наприклад, діти милувалися рожевими тюльпанами у квітнику, а сьогодні квіти відцвіли, потемніли і вже не викликають естетичних почуттів);

2. Природні явища взаємопов'язані і взаємозумовлені, їх розвиток відбувається внаслідок ряду кількісних і якісних змін;

3. Кожне явище, набуваючи розвитку, не втрачає своєї сутності (наприклад, восени дерево скинуло свої листочки додолу, але не вмерло, не втратило для людей своєї цінності, воно живе лише приготувалося до зимового сну, а навесні знову буде радувати нас своєю величчю та красою)

4. У процесі пізнання явищ природи через емоційне сприйняття вдосконалюється особистість дитини.

Отримані знання повинні закріплюватися в практичних справах. Вирішити це завдання вам допоможуть кімнатні рослини. Їх вивчення розвиває пізнавальну активність, спостережливість, самостійність, працьовитість, здійснює міжпредметні зв'язки. Як відомо, більшість кімнатних рослин – «прибульці» з різних куточків Землі, з різних кліматичних і ґрунтових умов.

Створюючи наближені умови життя для кімнатних рослин, діти на практиці знайомляться з екологічними факторами місця існування рослин [65, с.38].

Вихователеві не раз доводиться переконуватись у тому, що життєвий практичний досвід дітей переважає своєю дієвістю спеціально організовану в дитячому садку освітньо-виховну роботу. Адже в сімейному вихованні рушійною силою є емоції, глибокі почуття любові до батьків, і тому зразок їхньої поведінки є для дитини еталоном й не підлягає критичному осмисленню. Тому тільки екологічного виховання в стінах дошкільного закладу недостатньо. Дитина повинна бачити дбайливе відношення, пошану до природи з боку батьків. Тому, крім роботи безпосередньо з дітьми, велика увага має приділятися і роз'яснювальній роботі з батьками. Любов до природи тісно пов'язана з культурою поведінки. У бесідах з батьками нагадуються правила поведінки в місцях відпочинку, проводяться консультації на теми: «Природа і діти», «Охорона природи», «Вихідний день в лісі, на річці», «Як доглядати за тваринами вдома» та ін. Поради батькам побувати з дитиною у лісі, на річці, водоймі з метою спостереження навколишньої природи, збору природного матеріалу. На батьківські збори варто виносити для обговорення теми: «Як виховувати у дітей любов, інтерес і дбайливе відношення до природи», «Значення гри у вихованні в дітей інтересу до природи», «Жива природа – це дивовижний, багатогранний світ» та ін. Тим самим додаються зусилля для підвищення екологічної культури батьків, поглиблення їх знання про природоохоронні заходи.

Отже, проводячи роботу з екологічного виховання потрібно розширювати інформацію дитини про рослинний і тваринний світ, явища природи, про працю людини, про виховання любові, дбайливого відношення до рослин і тварин, прагнути, щоб діти входили в природу не просто споглядальниками, споживачами, а дбайливими, бережливими господарями рідної землі. Вважаємо, що педагог має постійно закріплювати й розвивати у дітей розуміння сутності кожного поняття, поглиблювати його новими, більш

яскравими переживаннями, що посилює інтерес дитини до пізнання, розвиває допитливість та позитивне емоційно-вольове ставлення до природи.

1.2. Сучасні педагогічні технології формування природничо – екологічної компетентності дітей дошкільного віку

Як показав аналіз наукових джерел, серед вчених існує певна неодностайність у тлумаченні понять «компетенція» та «компетентність», дидактична сутність цих понять розкривається у низці публікацій (І. Бех, Н. Бібік, А. Богуш, В. Бусел, Г. Данилова, О. Прометун, О. Савченко, Г. Селевко, Н. Сирятов, А. Хуторський, Г. Цвєткова та ін.).

В «Енциклопедії освіти» подано розгорнене визначення поняття «компетенція – відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до освітньої підготовки учня або студента, необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат. Результатом набуття компетенцій є компетентність, яка на відміну від компетенції передбачає особистісну характеристику, ставлення до предмета діяльності» [24, с.409].

Компетентнісний підхід відповідно до вікових можливостей дітей визначає зміст освітніх ліній Базового компонента дошкільної освіти. Формування природничо-екологічної компетенції у дітей дошкільного віку передбачено у змісті освітньої лінії «Дитина у природному довкіллі» БКДО.

У своїй праці Г. Бєлєнька, Т. Науменко та О. Половіна стверджують, що «еколого-природнича компетентність дошкільника – складник його життєвої компетентності – становить конкретні знання про природу, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до її компонентів, обізнаність із правилами природокористування та їх дотримання, іншими словами, включає три компоненти: інтелектуальний (когнітивний), емоційно-ціннісний та діяльнісно-практичний» [5, с.11].

Дослідження теоретичних засад формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку, аналіз наукових праць та освітніх практик дало можливість сформулювати дефініцію феномена природничо

екологічної компетенції дітей дошкільного віку, що трактується як складник їх життєвої компетентності, і становить конкретні знання про природу, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до її компонентів, обізнаність із правилами природокористування та їх дотримання та включає три компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісний.

Важливими складовими когнітивного, діяльнісного та ціннісно-мотиваційного компонентів природничо-екологічної компетентності дошкільників є: знання про природне середовище Землі та взаємодії у природному довкіллі; усвідомлення себе частиною великого світу природи; здатність до посильної природоохоронної діяльності: збереження, догляд та захист природного довкілля; готовність дотримуватись правил доцільного природокористування, чистоти природного довкілля, заощадливого використання природних багатств. Поєднання когнітивного, діяльнісного та ціннісно-мотиваційного компонентів визначають сформованість природничо-екологічної компетентність дитини дошкільного віку.

Обов’язковим компонентом процесу формування природничо-екологічної компетентності є знання. Якщо особа нічого не знає про об’єкт, то вона буде ставитися до нього байдуже. Екологічні знання сприяють формуванню свідомого ставлення до довкілля, природи та закладають основи екологічної свідомості. Екологічна освіченість, окрім наявності екологічних знань, умінь і навичок, включає ще сформованість цінностей, установок, особистої поведінки, що забезпечують емоційноціннісне ставлення до природи та готовність дитини до природодоцільної діяльності. Враховуючи, це природничо-екологічна компетентність має діяльнісний характер і передбачає здатність мобілізувати знання, ставлення дитини, готовність та здатність реалізувати їх у конкретній екологічній ситуації.

Досліджуючи особливості дитячого сприймання оточуючої дійсності та їх ставлення до природи, американські учені (Вілсон, Кан, Орр, Себба) ввели поняття «біофілії» та «біофобіїї». На їх думку, біофілія – це фундаментальна, генетично закладена в людині необхідність та схильність до партнерства з

природою та позитивне ставлення до неї, натомість біофобія – це негативне ставлення до природи, що коливається від відчуття дискомфорту в природному середовищі до активного презирства, чи неповаги до всього природного. Причому біофілія більше властива саме дітям, вони щиро та приязно ставляться до природних об'єктів, інтуїтивно розуміють природні явища та захоплено спостерігають за ними, дорослі ж часто виявляють сильні почуття страху, відрази та відчуття дискомфорту і природі [77].

Отже, висновки вітчизняних та зарубіжних науковців збігаються в тому, що екологічне виховання дітей починаючи з раннього віку дозволить сформувати у них стійке позитивне ставлення до природного довкілля, екологічну свідомість, виховати екологічну культуру та екологічне мислення, набути екологічних цінностей.

Аналіз існуючих педагогічних технологій для формування природничо-екологічної компетентності дошкільників. Суттєвою характеристикою педагогічного процесу є його технологізація, що полягає у дотриманні змісту і послідовності реалізації освітніх етапів. Поняття «педагогічна технологія» з'явилось в освіті на початку XX ст. (В. Бехтерев, І. Павлов, А. Ухтомський), з того часу воно розвивалось та еволюціонувало в науці. Сутність поняття досліджували В. Беспалько, В. Бухвалов, С. Вітвицька, Б. Горячов, Т. Ільїна, М. Кларін, В. Монахов, Т. Назарова, В. Паламарчук, О. Пєхота, І. Прокопенко, Г. Селевко, С. Сисоєва, С. Шаповаленко. Вивченням ідей технологізації навчального процесу займались відомі вчені: Я. Коменський, Й. Песталоцці, К. Роджерс, Ж. Руссо, Дж. Саллі, Р. Штейнер. Натомість певна частина науковців та педагогів, зокрема К. Вентцель, Ф. Гансберг, Е. Лінде, Л. Толстой, Г. Шаррельман, Л. Шлегер та ін. не визнавали ідеї й можливості створення педагогічних технологій.

Підходи науковців до тлумачення поняття «педагогічна технологія» неоднозначні та різняться між собою. Загальноприйнятим уявленням про педагогічну технологію є розуміння її як конструювання педагогічної системи за певною схемою, з ознаками, притаманними традиційній організації

освітнього процесу: доцільність, впорядкованість, відтворюваність, керованість і оцінювання результатів.

Дослідниця С. Вітвицька, аналізуючи наукові підходи до визначення поняття, дійшла висновку, що «педагогічна технологія відображає модель навчально-виховного і управлінського процесів освітнього закладу і об'єднує в собі зміст, форми і засоби кожного з них» [11, с.134].

Колектив науковців (Г.Бєлєнька, Т.Науменко, О.Половіна) розкривають поняття педагогічної технології як «сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і поєднання форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів: вона є організаційно-методичним інструментарієм педагогічного процесу» [5, с.39].

Особливість екологічного виховання дошкільників полягає не лише в отриманні різноманітних фактів і вивченні певних правил поведінки в природі, це взаємозалежний, послідовний ланцюжок уявлень, що розкривають найбільш важливі зв'язки та закономірності світу природи, саме тому доцільно впроваджувати педагогічні технології для екологічного виховання дошкільників. Н. Кот наголошує на важливості розвивального екологічного середовища і розширює дефініційне поле сфери екологічного виховання використовуючи поняття «екологічна технологія» – «це система екологічного виховання, яка містить в собі ряд взаємопов'язаних і детально описаних заходів, спланованих на весь навчальний рік». На її думку, «в результаті використання технологій підвищується рівень екологічної вихованості дітей» [33, с.96].

Узагальнюючи наукові підходи до тлумачення поняття «педагогічна технологія», можемо сформулювати його як створення оптимально організованого освітнього процесу, розробленого на основі системного підходу та спрямованого на запланований результат. Застосування інноваційних педагогічних технологій спрямованих на реалізацію державних програм та стандартів дошкільної освіти виступає головним завданням дошкільного виховання на сучасному етапі розвитку суспільства. У полі зору сучасних

дослідників (Г.Бєлєнька, Т.Науменко, О.Половіна) перебувають умови формування природничо-екологічної компетентності із застосуванням педагогічних технологій, а саме:

• докладний опис технології, що включає опис усіх заходів, визначення освітньо-виховних цілей та завдань, способи організації і проведення заходів;

• чітке місячно-тижневе планування та поетапна реалізація заходів.

Для формування в дошкільників основ природничо-екологічної компетентності використовують традиційні та нетрадиційні педагогічні технології. Традиційні технології спрямовані на способи реалізації змісту екологічного виховання, що ґрунтуються на використанні класичних форм роботи, методів та прийомів, та сприяють формуванню усвідомлено-відповідального ставлення до природи. Новітні технології екологічного виховання ґрунтуються на сучасних методах формування екологічних уявлень, серед яких:

• метод формування мислеобразів;

• метод екологічної лабіалізації;

• метод екологічних асоціацій; •

метод художньої репрезентації природних об’єктів;

• метод екологічної емпатії;

• метод екологічної рефлексії;

• ігровий метод [5].

Сформованість природничо-екологічної компетентності дошкільників залежить від створення і правильного використання розвивального екологічного середовища в закладах дошкільної освіти, організації дитячої діяльності в природі, а також від систематичної роботи з дітьми.

Важливою формою екологічної освіти та створення еколого-розвивального середовища в ЗДО є екологічні стежини, що посідають чільне місце у формуванні природничо-екологічної компетенції дітей дошкільного віку. Серед українських науковців, актуальним є визначення поняття «екологічна стежина», запропоноване С. Павлюк, Л. Русан та Г. Колосінською

– «це завчасно визначений маршрут по певній місцевості, на якому розташовані унікальні та типові для даної, місцевості об’єкти: різні групи рослинності, водойми, пам’ятки природи, характерні форми рельєфу тощо» [50, с.6]. Надалі автори акцентують увагу на тому, що «екологічна стежина забезпечує можливість ознайомлення дітей із довкіллям на основі безпосереднього контакту, залучення їх до особливих видів практичної діяльності. Відчуваючи аромат трав, прохолоду води і сухість піску, прислухатися до співу птахів і шарудіння тварин, вчить ліпше пізнавати себе та бути відповідальними за власні вчинки» [50, с.15]. Важливу, пізнавальну та оздоровчу роль в освітньому процесі ЗДО відіграє технологія краєзнавчо-туристичної діяльності.

Г. Бєлєнька та інші відносять до локальних педагогічних технологій дошкільної освіти експериментально-дослідницьку діяльність дошкільників у природі, «що є основою емпіричного пізнання довкілля, джерелом знань та розвитку пізнавальних інтересів». На думку авторів, перший потяг до експериментально-дослідницької діяльності виникає у людини в період раннього дитинства і триває протягом усього життя [5, с.46].

Серед інноваційних технологій формуванні основ екологічної культури дітей дошкільного віку ефективними є технологія використання авторської казки як засобу формування екологічної культури дітей дошкільного віку, розроблена Г. Бєлєнькою та Т. Науменко, а також технологія використання пейзажного живопису для формування естетичного ставлення до природи, створена Г. Бєлєнькою та О. Половіною [5].

У дошкільній освіті, проектна технологія набуває широкого поширення та відноситься до гуманістичного підходу в психології та педагогіці. Головною рисою гуманістичного підходу є особлива увага до індивідуальності людини та її особистості. Саме цим гуманістичний підхід відрізняється від традиційного підходу, що полягає у засвоєнні готових знань і їх відтворенні. Поєднання у різних варіантах елементів апробованих педагогічних технологій та їх впровадження у педагогічний процес ЗДО дозволяє підвищити рівень

екологічної вихованості дошкільників та сформувати природничо-екологічну компетентність дитини дошкільного віку.

Аналіз педагогічних технологій екологічного виховання дошкільнят у зарубіжному освітньому дискурсі. У контексті нашого дослідження, великий інтерес становить досвід використання екологічних технологій в дошкільній освіті різних країн. В означеній статті, нами акцентовано увагу лише на кількох країнах, які, на нашу думку, найповніше відображають світові освітні тенденції в екологічному вихованні дошкільників. У 2017 р. в США було проведено дослідження та опубліковано звіт, в якому вказувалось, що на території країни ефективно діють та успішно розвиваються понад 250 природничих закладів дошкільної освіти та лісових дитячих садків. Результати цього опитування свідчать про те, що американське суспільство усвідомлює важливість екологічного виховання в дошкільному віці[78]. Природничі заклади дошкільної освіти на території США, це спеціальні дошкільні установи, що забезпечують загальний освітній розвиток дітей дошкільного віку у природному середовищі, маючи на меті допомагати дітям розвивати в собі потребу турбуватися про довкілля. Існують три головні критерії, що виділяють серед інших природничі заклади дошкільної освіти:

1. Природа є центральною організаторською концепцією програми ЗДО. Тобто, природа є інтеграційним елементом, що об’єднує філософію дошкільного віку, методологію, дизайн приміщень, навколишній простір та громадську ідентичність.

2. Програма природничих ЗДО базується на високоякісних технологіях дошкільного дитинства та екологічного виховання, що вимагають від педагогічного колективу відповідного рівня педагогічної та екологічної освіти.

3. Програма природничих ЗДО використовує природне довкілля з подвійною метою: для повноцінного розвитку дитини дошкільного віку у всіх сферах (пізнавальній, фізичній, соціальній, емоційній, естетичній, духовній) та формування у неї природоохоронних цінностей, розвитку екологічної ідентичності, екологічної етики.

У рамках згаданих критеріїв природничі заклади дошкільної освіти можуть значно різнитися між собою у тривалості перебування дітей в природі, навчальних планах, вікових особливостях дітей тощо. Незважаючи на те, що переважну більшість часу в природничих закладах дошкільної освіти діти проводять під відкритим небом, вони встигають опанувати загальні педагогічні програми розвитку та навчання та підготуватись до шкільного навчання. Останніми роками значного поширення в європейських країнах набула така форма організації закладів дошкільної освіти як «Лісова школа». Назва ця умовна, оскільки у різних країнах назви можуть різнитися, але, головним залишається те, що означені заклади дошкільної освіти створюються під відкритим небом. Діти, що відвідують «Лісову школу», майже весь час проводять у оточенні живої природи, вони веселі, самовпевнені та незалежні. У Лісовій школі дошкільники постійно перебувають на свіжому повітрі, відсутні традиційні освітні споруди, замість них наявні спеціальні місця (у вигляді юрти, шалашу, дерев'яного будиночка) де діти можуть перепочити. Кожного дня діти перебувають у єдності з природним довкіллям, навчаються сприймати та розуміти природу, спостерігати за нею [80].

Слід зауважити, що концепція «лісової школи» не нова, вона виникла в 50-х роках XX ст., витоки її в Скандинавії, де населення з особливою шаною ставиться до природи та підтримує глибокий зв'язок із нею. У 2005 р. британські вчені Л. О'Браєн та Р. Мюррей провели дослідження впливу Лісової школи на дітей дошкільного віку, яке довело, що виховання у Лісовій школі позитивно впливає на дошкільнят, розвиває їх самостійність, соціальні навички, мову та спілкування, мотивацію та концентрацію, забезпечує фізичний розвиток та засвоєння необхідних знань [79].

Підсумовуючи результати аналізу світових тенденцій в екологічному вихованні дітей дошкільного віку, ми робимо висновок, що людство поступово починає усвідомлювати значення екологічного виховання для дітей з раннього віку, а доказом цього є стрімке поширення природничих дитячих установ.

У процесі формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку головними формуючими чинниками виступають когнітивний, діяльнісний та мотиваційно-ціннісний компоненти, які забезпечують повноцінний розвиток дошкільника. У процесі дослідження сучасних світових екологічних технологій у дошкільній освіті та методики їх застосування нами з'ясовано, що завданням дошкільної освіти в різних країнах світу є сприяння екологічному вихованню та обізнаності дошкільнят.

1.3 Форми і методи роботи з екологічного виховання дітей дошкільного віку

Сучасний заклад дошкільної освіти є першою сходинкою збагачення дітей знаннями про природне й соціальне оточення, знайомства із загальною, цілісною картиною світу та формування науково-обґрунтованого, морального й естетичного ставлення до нього. Аналізуючи науково-методичні праці провідних учених минулого (Л. Виготського, С. Рубінштейна та ін.), ураховуючи законодавчу базу сучасної освіти, спираючись на сучасний погляд відомих педагогів-практиків (Г. Морочко, З. Плохій, та ін.), а також ураховуючи вікові особливості дітей зазначимо, що основними завданнями у формуванні екологічної культури дошкільника є :

– формування системи наукових знань про основні екологічні фактори в розвитку живої природи (світло, температура, волога), поживність ґрунту (харчування);

– формування системи ціннісних орієнтацій (взаємозв'язки й залежності людини та природи);

– спостереження за природними об'єктами та явищами;

– підвищення пізнавального інтересу дитини до природи описами об'єктів та явищ (за допомогою авторських творів, народних прислів'їв, прикмет, віршів, пісень та ін.);

– формування вмінь та навичок екологічної грамотності особистості шляхом активізації знань і практичного досвіду дітей у різних видах діяльності (гра, праця, науково дослідницька діяльність, навчання);

– виховання бережливого ставлення до природи, уміння бачити її красу;

– знайомство із природою рідного краю [2; 3; 49].

Для формування екологічної свідомості та екологічної культури дошкільнят доцільне застосування таких методів і форм роботи:

– метод спостереження за навколишнім середовищем, екологічні бесіди, спрямовані на набуття знань з екологічного виховання дітей;

– групова дискусія, що розвиває вміння слухати і взаємодіяти між собою;

– метод аналізу ситуацій, що стимулює звертання до досвіду колег;

– ігрові методи (ситуаційно-рольові, дидактичні, творчі, імітаційні, ділові, що сприяють кращому засвоєнню інформації);

– досліди (спостереження, порівняння, опис, передбачення, класифікація та вимірювання);

– методи пошукової діяльності: • психодрама (метод групової роботи, де діти виконують ролі, моделюють життєві ситуації); • проективне малювання (для розуміння власних думок і почуттів); • психодіагностика (метод, при якому учасники – діти, виявляють себе і спілкуються без допомоги слів);

– музикотерапія (встановлює взаєморозуміння, довіру);

– метод інтеграції (театралізована, музична, рухлива діяльність).

Систему роботи з екологічного виховання дошкільнят здійснюється послідовно протягом усього навчального року. Для цього використовуються різні види діяльності:

– заняття, екскурсії та спостереження, які спрямовані на розвиток пізнавальних здібностей дітей та оволодіння практичними знаннями зберігання об’єктів природи;

– цільові прогулянки (відмінність їх від повсякденних прогулянок полягає в тому, що вони проводяться за межами ЗДО);

– праця в природі, дослідження (діти реалізують свої знання й уміння в корисній діяльності щодо охорони природи);

– творчі завдання з малювання, ліплення, аплікації, виготовлення поробок із природного матеріалу;

– дидактичні та рухливі ігри, де діти вчаться бачити красу природи, доглядати за нею;

– читання творів про природу (на основі їх дошкільнята вчаться бути спостережливими, виховується любов до природи, створюється позитивний настрій);

– проблемні ситуації, мовні логічні завдання, які не тільки яскраво розвивають творчі здібності особистості, а й викликають інтерес та бажання берегти й охороняти природу (наприклад, вигадування казок, історій, загадок про навколишній світ, картки-завдання із зображенням різних видів дерев для занять із просторових відношень);

– конкурси, вікторини, екологічні заходи, свята (ці засоби спрямовані на інтелектуальний розвиток дітей, бо вимагають відтворення, актуалізацію уявлень про факти природи, відомі дітям);

– природоохоронні акції (прибирання території дитячого садка, виготовлення годівниць для птахів, вирощування квітів, городини на території дитячого садка).

Доцільним є, на нашу думку, використання досвіду педагога-практика З. Плохій, яка наголошує на необхідності дотримання певних принципів відбору екологічних знань для засвоєння дітьми. Найважливіші з них – принципи науковості, доступності, системності, енциклопедичності, інтеграції, концентричності, орієнтації на екологічну доцільну поведінку, наступності. Працюючи з дошкільнятами, необхідно поєднувати спостереження, прогулянки, екскурсії з такими методами, як бесіда, читання пізнавальної й художньої літератури, розгляд ілюстрацій тощо. Це підвищує інтерес до пізнання природи, збагачує новими знаннями, формує потяг охороняти природу. Розуміння дитини своєї єдності з рослинним і тваринним світом,

прищеплення відповідального ставлення до нього найкраще відбувається, якщо весь навчальний процес проводиться у формі гри. Гра посилює інтерес до дослідницької та пошукової діяльності.

Екологічна стежка дозволяє більш продуктивно використовувати звичайні прогулянки з дітьми для екологічних занять і одночасно для оздоровлення дітей на свіжому повітрі. На стежці ми з дітьми спостерігаємо, розглядаємо, обговорюємо, аналізуємо. Свої враження про побачене вони потім висловлюють на заняттях із музики, образотворчої, театралізованої діяльності, у рухливих іграх. На прогулянках організовуємо ігри із природним матеріалом. Діти знайомляться із властивостями піску, землі, глини, снігу, льоду, води. Крім цього, використовуємо різноманітні ігрові вправи: «Знайди за описом», «Щ о, де росте», «Пізнай і назви», «Загадки про рослини». З дітьми старших груп проводимо вікторини, кросворди, інтелектуальні ігри: «Знавці природи рідного краю», «Збережи природу», «Світ птахів», «Підводне царство». Регулярно проводимо з дітьми цільові прогулянки за межами ДНЗ, що дає можливість простежити зміни в об’єктах природи, виявивши їх причини. Особливо багато можливостей для спостережень під час цільових прогулянок надає літо.

У діяльність із розвитку екологічної культури дітей слід обов’язково залучати батьків. «Необхідність підключення сім'ї до екологічного виховання обумовлена тим, що в сім’ї здійснюється універсальне сімейне спілкування, де на першому місці стоїть безкорислива любов батьків до своїх дітей; сімейне виховання більш емоційне, а це важливо для екологічного виховання. Другою причиною необхідності підключення сім’ї до екологічного виховання є те, що в сім’ї ще недостатньо ведеться робота з екологічного виховання дітей, а тому в дитячому садку необхідно коректувати все те негативне, що впливає на дитину в сім’ї й використовувати позитивне. Але для цього потрібна єдність у роботі дитячого садка й сім’ї, що передбачає повне розуміння завдань екологічного виховання вихователями й батьками, єдність мети, вимог, координованість дій» [10, с.55].

Необхідними шляхами в досягненні ефективності екологічного виховання дошкільників є педагогічне керівництво діяльністю сім'ї, використання ефективних форм взаємодії вихователів та батьків. У роботі з батьками з екологічного виховання дітей можна використовувати як традиційні форми (батьківські збори, консультації, бесіди), так і нетрадиційні (ділові ігри, прямий телефон, круглий стіл, дискусії, батьківський лекторій, конференції). Наприклад, при організації батьківських зборів на тему «Завдання екологічного виховання» проводимо попереднє анкетування батьків із метою з'ясування їх розуміння проблем, пов'язаних з екологічним вихованням. Потім разом із батьками розглядаємо педагогічні ситуації. (Наприклад: Поки мама розмовляла зі знайомою, 4-річний син зірвав на клумбі квіти. Мати сварить його. Малюк плаче. Запитання до батьків: Чи відповідає реакція матері вчинку дитини? Проаналізуйте поведінку матері. Чи правильним був учинок матері? Обґрунтуйте свою думку.) У кінці разом із батьками робимо висновки, і батьки отримують методичні рекомендації щодо екологічного виховання дітей. Проводимо свята, присвячені дню захисту Землі: «Наш дім – Земля», «Зелена планета». Цікавою формою роботи з батьками є круглий стіл «Виховання доброти до природи». Для батьків, діти яких проявляють жорстокість до тварин, мета бесіди – не нашкодь. Для батьків, діти яких проявляють байдужість, мета – зацікавити. Тому для кожної підгрупи батьків варто організувати окрему розмову.

Один раз на два місяці протягом навчального року необхідно проводити батьківський лекторій екологічних знань, що допомагає: по-перше, довести батькам на очевидних прикладах роль сім'ї у справі формування наукових знань і уявлень дітей про природу; по-друге, установити з батьками тісний контакт, який би сприяв успішному вирішенню важливих завдань виховання дітей. На батьківських лекторіях бажано розглядати наступні теми: «Екологічна проблема – глобальна проблема людства XX століття», «Зелені легені планети», «Атмосфера», «Вода в природі», «Земля», «Наші менші друзі».

У кінці року проводиться батьківська конференція з метою обміну досвідом, думками, пропозиціями. Такі форми роботи дають можливість продемонструвати батькам, які знання про природу є в дітей, показати, що ці знання необхідні для формування основ екологічної культури. Вибираючи форми спілкування з батьками, не варто використовувати настанови, краще залучити батьків до вирішення важливих питань, знаходження спільних правильних відповідей.

Отже, у наш час винятково важливого значення набувають проблеми екологічного виховання. Уже з дошкільного віку дітям можна й необхідно закладати міцний фундамент любові до навколишнього середовища, формувати вміння й навички оберігати та примножувати багатства природи. Сучасні принципи, форми, засоби навчання та виховання дошкільників дають можливість одержати знання, закласти фундамент екологічної культури. Екологічне виховання дитини – це цілеспрямований вплив дошкільного закладу та сім'ї. Тому перед вихователями та батьками стоїть важливе завдання виховати підростаюче покоління екологічно грамотним, сформувати екологічну культуру сучасної особистості як форму регуляції взаємодії людини із природою, на основі власного прикладу прищеплювати бережливе ставлення до природи. Важливим завданням екологічного виховання є взаємодія педагогів та батьків. Під керівництвом батьків і педагогів розвиваються притаманні дітям любов, потяг до природи, виховуються почуття співпереживання. Тому особливого значення в роботі вихователів закладів дошкільної освіти набуває педагогічне керівництво діяльністю сім'ї з екологічного виховання.

Висновки до 1 розділу

Сьогодні людство зіткнулося з безліччю проблем, викликаних споживацьким ставленням людини до природи і пов'язаних з низьким освітнім рівнем населення. Наукові оцінки глобальної сучасної екологічної ситуації не оптимістичні. Вони змушують замислюватися кожну розумну людину, яка вболіває за майбутнє своїх дітей, онуків, всієї планети. Саме тому так важливо

здійснювати формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку, формувати особистість, яка вміє жити в гармонії з природою, відчувати себе її часткою, для якої нормою життя є дбайливе ставлення до неї, починаючи з раннього дитинства.

Під час дослідження встановлено, що основним змістом екологічного виховання дошкільників сучасні вчені вважають два аспекти: передачу екологічних знань та їх трансформацію особистістю у ставленні до природи, що виявляється в діяльності.

Аналіз наукових джерел переконливо свідчить, що вивчення законів природи найкраще починати в дошкільному дитинстві в межах екологічного виховання. Можливість і успішність цього процесу доведено численними психологічними та педагогічними дослідженнями. Психолого-педагогічними засадами формування початкових екологічних уявлень дітей дошкільного віку є ідеї провідних учених про відповідність знань віковим особливостям дошкільників, їх наочну представленість, дієвість, необхідність ускладнення змісту через встановлення залежностей між об’єктами та явищами дійсності, систематизацію знань навколо центральної ланки.

Метою екологічного виховання є формування основ екологічної культури, основною складовою якої є екологічна свідомість. Результатом екологічного виховання вважається екологічна вихованість, яка складається з екологічних уявлень, емоційно-ціннісного ставлення до природи, екологічно доцільної поведінки та діяльності в природі.

Дослідження теоретичних засад формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку, аналіз наукових праць та освітніх практик дало можливість сформулювати дефініцію феномена природничо екологічної компетенції дітей дошкільного віку, що трактується як складник їх життєвої компетентності, і становить конкретні знання про природу, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до її компонентів, обізнаність із правилами природокористування та їх дотримання та включає три компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісний.

Важливими складовими когнітивного, діяльнісного та ціннісно-мотиваційного компонентів природничо-екологічної компетентності дошкільників є: знання про природне середовище Землі та взаємодії у природному довкіллі; усвідомлення себе частиною великого світу природи; здатність до посильної природоохоронної діяльності: збереження, догляд та захист природного довкілля; готовність дотримуватись правил доцільного природокористування, чистоти природного довкілля, заощадливого використання природних багатств. Поєднання когнітивного, діяльнісного та ціннісно-мотиваційного компонентів визначають сформованість природничо-екологічної компетентність дитини дошкільного віку.

Визначено, що для формування екологічної свідомості та екологічної культури дошкільнят доцільне застосування таких методів і форм роботи:

– метод спостереження за навколишнім середовищем, екологічні бесіди, спрямовані на набуття знань з екологічного виховання дітей;

– групова дискусія, що розвиває вміння слухати і взаємодіяти між собою;

– метод аналізу ситуацій, що стимулює звертання до досвіду колег;

– ігрові методи (ситуаційно-рольові, дидактичні, творчі, імітаційні, ділові, що сприяють кращому засвоєнню інформації);

– досліди (спостереження, порівняння, опис, передбачення, класифікація та вимірювання);

– методи пошукової діяльності: • психодрама (метод групової роботи, де діти виконують ролі, моделюють життєві ситуації); • проективне малювання (для розуміння власних думок і почуттів); • психодіагностика (метод, при якому учасники – діти, виявляють себе і спілкуються без допомоги слів);

– музикотерапія (встановлює взаєморозуміння, довіру);

– метод інтеграції (театралізована, музична, рухлива діяльність).

Розділ ІІ. Засоби екологічного виховання дітей дошкільного віку

2.1. Освітнє середовище як засіб екологічного виховання

Організації освітнього середовища в закладах дошкільної освіти полягає в створенні спеціальних та комфортних умов для розвитку різних видів діяльності дошкільників. І. Бех у науковій доповіді на Другому Всеукраїнському форумі «Ранній розвиток дитини – право кожного» 8–9 червня 2018 р. наголосив, що «відповідно до сучасних психолого-педагогічних положень про провідну роль навчання і виховання у розвитку особистості в наших дошкільних установах здійснюється систематична освітня робота, за різними програмами, спрямована на навчання дітей елементарним знанням і вмінням, на розвиток їх здібностей, на формування моральних якостей дитячої особистості» [4].

Аналіз наукових джерел показав, що серед науковців та педагогів-практиків не існує єдиного визначення розвивального освітнього середовища. Так, Т. Поніманська розглядає його як важливу складову педагогічного процесу та визначає розвивальне освітнє середовище як «комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних умов, що забезпечують організацію життя дітей у дошкільному закладі» [54].

Характеризуючи поняття освітнього простору з позиції сучасного розуміння освіти не лише як соціальної сфери, а й середовища як чинника освіти, К. Крутій тлумачить розвивальне освітнє середовище як «спеціально змодельовані умови, що забезпечують різноманітні варіанти вибору шляху розвитку і дорослішання особистості» та наголошує, що «створення освітнього середовища дозволяє дитині усвідомити власні можливості, виявити ініціативу і всебічно реалізувати себе» [35].

В українському науковому дискурсі актуальною є думка О. Кононко, яка уточнює елементи, включені до поняття «розвивальне середовище», і визначає його як «оточення, сукупність природних, предметних та соціальних умов», в яких зростає дошкільник, а також розкриває поняття «розвитку» та називає

розвивальне середовище таким предметним, природним та соціальним середовищем, що «не гальмує природних життєвиявів дитини, сприяє їх реалізації, становленню, вдосконаленню» [30, с.116]. Продовжуючи дослідження розвивального середовища в закладі дошкільної освіти, О. Кононко конкретизує умови, що сприяють створенню в установі розвивального середовища та сприятливого життєвого простору та забезпечують формування цілісного світобачення дошкільників. Автор формує модель загальної картини світу дитини та виділяє її основні складники: «дитина і природа», «дитина і рукотворний світ», «дитина та інші люди», «дитина та її «Я» [31, с.4 - 35]. Отже, спираючись на дослідження О. Кононко, вважаємо освітнє розвивальне середовище в закладі дошкільної освіти системою, що складається із взаємодії чотирьох середовищ: природного, предметного, соціального та особистісного простору «Я» дитини.

У контексті нашого дослідження найбільший інтерес представляє наукові доробки Н. Горопахи, Н. Лисенко, В. Ніколаєнко та З. Плохій, предметом яких були проблеми екологічного виховання та організацію в дошкільній установі екологічно розвивального освітнього середовища. Зважаючи на особливості формування цілісного світобачення дошкільників, визначені О. Кононко, Н. Горопаха та З. Плохій у своїх наукових розвідках пропонують способи створення екологічного розвивального середовища в ЗДО. Так, досліджуючи проблему формування у дітей дошкільного віку екологічного світобачення, З. Плохій (2013) наголошує на грамотній організації освітнього простору дитини, щоб допомогти дитині «зрозуміти життя» та «усвідомити значення світу». Автор розробила послідовність формування екологічних знань у дітей дошкільного віку та форму екологічного паспорта для аналізу та оцінки еколого-розвивального середовища закладу дошкільної освіти [31, с.367 - 87].

Н. Горопаха, вивчаючи проблему екологізації розвивального середовища дошкільного закладу «як частину ширшої проблеми формування екологічної культури дітей дошкільного віку», розкриває можливості використання методу

екологічних проектів, серед яких є проект «Прокладання екологічної стежки» [15, с.398].

Узагальнений та поширений досвід екологічного виховання та створення розвивального екологічного простору в закладах дошкільної освіти різних країн світу широко представлений у міжнародних виданнях «Australian Journal of Environmental Education», «Cambridge Journal of Education», «Children, Youth and Environments», «Contemporary Issues in Early Childhood», «Cultural Studies of Science Education», «Environmental Education Research. Issue 4: Childhood and environment», «International Journal of Early Childhood Environmental Education», «The Journal of Environmental Education» та ін. У вказаних виданнях дослідники аналізують ставлення дітей до навколишнього середовища та висвітлюються питання залучення дошкільників до участі в екологічній діяльності [75], вивчають вплив екологічного середовища в «зелених» освітніх закладах на фізичне та психічне здоров'я учнів [76], досліджують гендерні аспекти дитячої гри в природному середовищі у шведських дошкільних установах [74].

Велика кількість наукових статей в означеній періодиці, присвячених створенню та аналізу екологічного середовища в дошкільних установах, дає уявлення про високий рівень зацікавленості науковців та педагогів екологічним вихованням підростаючого покоління. Отже, на сьогодні у педагогічному просторі спостерігається інтерес науковців та педагогів-практиків до екологічного виховання дітей та створення екологічного розвивального середовища в умовах закладу освіти, головним елементом якого є створення екологічної стежини.

Екологічна стежина як елемент еколого-розвивального середовища. Дослідженням проблеми створення екологічних стежин в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти займались Г. Бєлєнька, Г. Колосінська, Т. Науменко, С. Павлюк, З. Плохій, О. Половіна, Л. Русан та Н. Яришева та ін. Дослідження Г. Колосінської, С. Павлюк та Л. Русан дозволило визначити поняття «екологічна стежина» – це завчасно визначений маршрут по певній

місцевості, на якому розташовані унікальні та типові для даної, місцевості об’єкти: різні групи рослинності, водойми, пам’ятки природи, характерні форми рельєфу тощо. Екологічна стежка дозволяє систематизувати знання, показує живі організми в єдності з середовищем їхнього життя» [51, с.6].

Екологічні стежини традиційно створюються для відвідувачів національних парків, ботанічних садів та інших природних об’єктів у зарубіжних країнах. Особливою популярністю сьогодні користуються екологічні стежки (або іншими словами – походи) в дику природу. Географія таких стежин дуже широка та охоплює простір від полюсів до екватору, час перебування на маршруті може коливатися від одного дня до кількох тижнів, провідником на маршруті стежини виступає досвідчений натураліст, еколог або біолог, що володіє знаннями та може надихати відвідувачів та збагатити їх досвід. Для дітей з раннього віку важливим є залучення до природного довкілля, тому педагоги розробляють екологічні стежини для дітей. Такі стежини створюються в найближчому природному оточенні: ліс, луки, пагорби; вони мають невелику протяжність маршруту та специфіку залучених об’єктів розрахованих на вік дітей.

В Україні використовувати екологічні стежини для навчання і виховання дітей почали ще в 1899році в Криму (Ялтинська яйла), проте з часом про таку технологію забули, і лише наприкінці ХХ ст. в с. Дружківка Донецької області було створено першу навчальну екологічну стежину. Сьогодні екологічні стежини є однією з перспективних форм пізнавальної роботи в природі, вони широко використовуються педагогами в освітніх установах для роботи з дітьми різного віку. Для нашого дослідження особливий інтерес становить створення та використання екологічної стежини в закладах дошкільної освіти. Зважаючи на попередньо означене, пропонуємо таке робоче визначення поняття «екологічної стежини» як елемента екологічного розвивального середовища закладу дошкільної освіти – це педагогічно організований маршрут з різноманітними природними об’єктами, де діти отримують знання та уявлення про унікальність, неповторність і самоцінність кожного компоненту

природного довкілля, навчаються гуманному ставленню до живих істот, оволодівають вмінням відчувати красу і милуватися нею, виявляють екологічно-доцільну поведінку в природі. В умовах освітнього середовища дошкільного закладу можемо виділити кілька типів екологічних стежин:

- екологічна стежина у найближчому природному осередку (парк, ліс, сад, водойма тощо);
- екологічна стежина на території дошкільної установи;
- екологічна стежина у приміщеннях закладу дошкільної освіти.

На нашу думку, головна мета створення екологічної стежини в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти – це сформувати у дітей екологічно грамотну поведінку в природі, навчити їх розрізняти та називати вивчені природні об’єкти, розуміти екологічне значення кожного об’єкту. Слід зазначити, що екологічна стежина виконує певні функції, а саме: навчальну, пізнавальну, виховну, розвивальну, естетичну та оздоровчу. Організація екологічної стежини в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти потребує комплексного вирішення та відповідного науково-методичного й матеріально-технічного забезпечення. Ефективне планування, правильно підібрані природні об’єкти і систематична виховна робота на екологічній стежині з урахуванням вікових потреб дошкільників забезпечить формування у дітей основ екологічної культури та вихованості, навчить проявляти гуманні почуття до природи та відчувати її красу, а також допоможе закріпити правила поведінки в навколишньому природному середовищі.

Проект екологічної стежини на території закладу дошкільної освіти. Як було з’ясовано раніше, важливим елементом екологічного виховання дітей дошкільного віку є безпосереднє спілкування з природою на екологічній стежині. Щоб унаочнити методику створення екологічної стежини в освітньому середовищі нами розроблено проект екологічної стежини на території закладу дошкільної освіти. Спираючись на принципи природовідповідності,

послідовності та систематичності, проект екологічної стежини пропонуємо будувати за такими етапами:

- І етап – ознайомлення дітей з поняттям «екологічна стежина», обстеження території закладу дошкільної освіти та вибір найцікавіших природних об’єктів для спостереження;
- ІІ етап – створення паспорту екологічної стежини та розробка маршруту у відповідності до конкретних умов дошкільної установи;
- ІІІ етап – створення та оформлення зупинок на маршруті екологічної стежини та добір матеріалів для кожної зупинки.

Паспорт екологічної стежини «Стежка в природу».

Маршрут екологічної стежини, протяжністю 500 метрів, пролягає по території дошкільного закладу. Мають місце 10 визначених зупинок, на яких обладнано інформаційні щити. Робота на екологічній стежині побудована за сезонним принципом.

Використання стежини в освітньому процесі:

1. І молодша група – спостереження, еко ігри.

2. ІІ молодша група – спостереження, екологічні та дидактичні ігри.

3. Середня група – цільові прогулянки, спостереження, дослідницька робота.

4. Старша група – цільові прогулянки, спостереження, дослідницько-пошукова та природоохоронна діяльність.

Правила поведінки на екологічній стежині «Стежка в природу»:

Забороняється: • смітити; • зривати квіти та пошкоджувати дерева; • відхилятися від маршруту екологічної стежини;

Дозволяється: • спостерігати за явищами природи; • насолоджуватись красою природи; • годувати птахів; • прибрати після себе.

Назва і короткий опис зупинок:

1. «Веселі кущики» (туя, ялівець, шипшина, барбарис та ін.).

2. «Вербиченька».

3. «Сестриці берізки».

4. «Горобина – щедра господиня».

5. «Хатина ведмедика» (ялинки).

6. «Багатство городу» (ділянка для овочевих культур).

7. «Липова алея» (дерева липи).

8. «Пташине подвір’я».

9. «Весела галявина» (галявина для ігор і відпочинку).

10. «Чудодійні квітники».

Запропонований проект екологічної стежини на території дошкільного закладу органічно інтегрується в освітній процес та може реалізуватися самостійно або виступати складовою частиною комплексної програми екологічного виховання та формування природничо-екологічної компетенції дітей дошкільного віку.

Досліджуючи особливості освітнього середовища та умови створення еколого-розвивального середовища в закладах дошкільної освіти, ми дійшли висновку, що домінантна роль у цьому процесі належить екологічній стежині як елементі екологізації розвивального середовища. Нами встановлено, що екологічна стежина допомагає виховати у дошкільнят основи екологічної культури та екологічної вихованості, які передбачають набуття уявлень про самоцінність та неповторність компонентів природи, прояв гуманних почуттів до живих істот, оволодіння початковими вміннями відчувати красу та милуватися нею, виважено поводитися в довкіллі, знати правила безпечної поведінки в природі. Отже, можемо впевнено говорити про те, що екологічне виховання дітей дошкільного віку на екологічній стежині є найважливішою складовою загальної педагогічної роботи, спрямованої на формування всебічно розвиненої особистості, що володіє системою знань та уявлень про взаємини і взаємозалежність природних факторів, уміє бережно ставитись до об’єктів природи та створювати умови для їх нормального існування, а також має стійкі природоохоронні моральні установи. Подальшими напрямами перспективних наукових досліджень є розроблення методики екологічного виховання та

формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку на екологічній стежині.

2.2. Гра як засіб екологічного виховання

Особливої актуальності набуває питання формування екологічного виховання, екологічного світобачення, підвищення екологічної культури дітей шкільного віку в контексті використання ігрових форм, оскільки в становленні екологічної свідомості дитини особливе місце належить ігровій діяльності. Гра є підґрунтям мислення, де формуються розумові сили, конкретизуються знання, чіткі уявлення про цінність довкілля та його надзвичайну значущість для життя людини, а також розвивається екологічна свідомість дитини й виховується любов до природи рідного краю. Гра – це провідний вид діяльності дитини, чарівна скарбничка, за допомогою якої дитину можна навчити спостерігати, мислити, розуміти, творити.

Історичний екскурс засвідчує цікаві погляди на ігрові форми в педагогічних теоріях педагогів минулого, зокрема Є. Водовозової, А. Макаренка, С. Русової, Й. Песталоцці, В. Сухомлинського, Є. Тихєєвої та ін. Слушним є твердження видатного педагога В. Сухомлинського, який зазначав, що природа є «вічним джерелом думки» й добрих почуттів дитини. Завдання вчителя полягає в тому, щоб не лише ознайомлювати дітей з навколишнім середовищем, рослинним і тваринним світом, а й забезпечити новий підхід до розв’язання екологічної проблеми. На думку іншого відомого педагога – А. Макаренка, гра має важливу значення в житті дитини. Він наголошував, що гра – це могутній виховний засіб, активна форма пізнання живої та неживої природи [73].

У наукових дослідженнях є значна кількість різних підходів до класифікації дитячих ігор (Ю. Аркін, Л. Артемова, К. Грос, Д. Ельконін, О. Леонтьєв, П. Лесгафт, С. Новосьолова, О. Сорокіна, О. Усова та ін.). Так, О. Леонтьєв класифікує ігри за їх походженням, виділяючи серед них конструктивні, ситуативні, традиційні, функціональні й кордонні. Натомість

Ю. Аркін пропонує іншу класифікацію ігор. Він ілюструє етапи розвитку гри, розмежовує ігри: від нечисленних до численних; від безсюжетних до сюжетних; від нестійких угруповань до стійких; від відображення подій особистого життя до відображення подій суспільного життя [29]. Наприклад, у вітчизняній дошкільній педагогіці існує класифікація дитячих ігор, що базується на самостійності й творчості дітей у грі. Одним із перших, хто підійшов за таким принципом до класифікації дитячих ігор, був П. Лесгафт. На його думку, дошкільний вік – це період імітації нових вражень та їх осмислення шляхом розумового подання. Дитина в старшому дошкільному віці прагне до відображення й осмислення вражень від навколишнього середовища, задовольняє потреби в іграх, що за змістом імітаційні, а за організацією – самостійні, без додаткової допомоги з боку дорослих. Отже, з огляду на вищезазначене, можемо констатувати, що П. Лесгафт виділив дві групи дитячих ігор: імітаційні, тобто наслідувальні, й рухливі (ігри з правилами) [29].

Здійснений аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури дав змогу виділити класифікацію дитячих ігор, розроблену дослідницею С. Новосьоловою, яка визначила три групи ігор: 1) ігри, що виникають за ініціативою дітей – це самостійні ігри (гра-експеримент), самостійні сюжетні ігри (сюжетно-рольові, сюжетно-відображувальні, режисерські, театралізовані); 2) ігри, що виникають за ініціативою дорослих: навчальні ігри (ігри-забави, ігри-розваги, інтелектуальні, святково-карнавальні, театрально-постановчі); 3) ігри, що беруть початок із народних традицій, що можуть виникнути за ініціативою як дорослих, так і дітей старшого дошкільного віку: традиційні або народні (що належать до освітніх ігор та ігор під час дозвілля) [29].

Заслуговують на увагу й сучасні наукові доробки А. Бондаренка, Г. Григоренко, Р. Жуковської, Ю. Косенко, Н. Луцан, Т. Маркової, Д. Менджерицької, Н. Михайленко, Г. Швайко, Л. Шейко та ін., де розглянуто проблеми ігрової діяльності дітей. Відповідно до досліджень названих авторів, ігри можна класифікувати за: метою і формою – освітні, розважальні, рухливі, ігри-забави, ігри-небувальщини, ігри-заняття, ігри з правилами, музично-

дидактичні, хороводні, народні, етнографічні; змістом (дидактичні, сюжетно-рольові, ігри-драматизації, ігри за літературними сюжетами, режисерські, мовленнєві, театралізовані, спортивні); використанням дидактичного матеріалу – ігри на наочній основі (ігри з предметами, іграшками, картинками, музичними інструментами, лото, доміно, настільно-друковані ігри тощо), словесні й вербальні ігри; способом організації – колективні, групові, індивідуальні, парні, творчі, ініціативні, самостійні, стимульовані [48].

У контексті специфіки проблеми дослідження на сучасному етапі ігрові форми діяльності щодо ознайомлення дітей шкільного віку з природою детально розглянуто в працях таких авторів, як О. Білан, О. Грошовенко, Н. Лисенко, С. Ніколаєва, Ю. Олійник, З. Плохій, Н. Рижова, Л. Согур та ін. На їхню думку, гра в екологічному вихованні забезпечує успіх ненав'язливого оволодіння нормами та правилами поведінки серед природи, надає можливість корекції мотиваційної сфери, забезпечує ефективність пізнавальних процесів, створює умови для реалізації поведінкової діяльності [29; 48]. З огляду на безліч досліджень, присвячених проблемі сучасних ігрових форм екологічного виховання дошкільників та учнів, необхідно зазначити, що ігрові форми розкрито ще неповно та вони потребують практичної розробленості специфіки їх використання.

Згідно з вимогами й рекомендаціями, затвердженими Міністерством освіти і науки України, екологічне виховання дитини відіграє важливу роль, стає більш змістовним і набуває більшого обсягу та якісно нового рівня. Загальновідомо, що під час гри дитина найбільше задовольняє потреби й найповніше розкривається сама. Ігри надають малятам відчуття задоволення, підвищують емоційний тонус, а також сприяють усвідомленню важливості дбайливого ставлення до навколишнього світу, тобто формуванню в них екологічно-доцільної поведінки. Тому важливо під час розроблення ігрових форм екологічної спрямованості максимально використовувати їх можливості. Педагогічний працівник має пам'ятати про те, що гра має: впливати на розвиток емоційно-чуттєвої сфери; пробуджувати позитивні емоції,

переживання; ігрова ситуація має забезпечувати розуміння взаємозалежностей, що наявні в природі; підкреслювати її самоцінність і універсальність; породжувати дбайливе ставлення до всього живого, прагнення надавати посильну допомогу дорослим в опікуванні природним середовищем і засуджувати негативні вчинки, які завдають шкоди довкіллю.

Наведемо структурні компоненти ігрової форми:

– ігрова модель, що визначає рамки гри і є її вихідною базою, тобто в основу покладено вид гри;

– спосіб освітньої організації або правила організації гри й отримання освітніх послуг, що визначають тип гри;

– характер освітньо-пізнавальної діяльності, що визначає клас гри [48].

Отже, відповідно до вищесказаного, констатуємо, що ігрова форма – це спосіб організації освітньо-пізнавальної діяльності дітей на основі ігрової моделі.

Сьогодні для екологічного виховання потрібні ігри нового типу – кросворди, ребуси, головоломки, чайнворди (ботанічного й зоологічного змісту), що моделювали б творчість дітей і забезпечували умови для вдосконалення їх інтелекту. Такі ігри сприяють розвитку слухового й зорового аналізаторів і активному логічному мисленню дітей, умінню шукати залежності й закономірності як приховані, так і очевидні, що наявні в природі, класифікувати й систематизувати об’єкти живої та неживої природи, комбінувати й моделювати їх, прогнозуючи кінцевий результат (наприклад, «Мешканці річок», «Екологічний ланцюжок», «Що в них спільного?», «Коли це буває?», «Склади сузір’я», «Пригоди маленької Зірочки», «Хто де живе?», «Хто літає, стрибає, плаває?», «Подорож лісовою стежкою», «Збери лікарські рослини рідного краю», «Людина і природа», «Хто є хто?» та ін.). Названі ігри мають глибоку пізнавально виховну основу. Вони різні, проте об’єднані однією назвою й метою, тому що виходять зі спільної ідеї – неподільної єдності живої природи незалежно від конкретних умов її існування. Такі ігри необхідно об’єднати на засадах спільних і властивих лише їм особливостей:

– кожна гра є комплексом завдань, які дитина виконує за допомогою різних картинок, в основі яких – принцип парності;

– завдання подаються в різній формі – у вигляді моделі, малюнка, письмової інструкції;

– завдання розташовуються в порядку їх ускладнення: назва, зовнішній вигляд, умови існування, засоби й способи живлення (для рослин – потреба в екологічних факторах), граматичні завдання зі звуковим аналізом слова-назви, математичні завдання на лічбу голосних і приголосних звуків, складів;

– завдання містять вправи різної складності – від готових зразків-відповідей до варіантів повної самостійності в пошуках відповідей, посильних старшому дошкільному віку;

– пошук відповідей постає перед ними не в абстрактній формі, а у вигляді малюнка чи написаного слова-назви;

– більшість ігор не вичерпується одним варіантом відповіді, а припускає їх широку різноманітність у межах головних понять, якими оволодівають діти;

– ігри-ребуси дають змогу кожній дитині самостійно шукати способи виконання завдань відповідно до можливостей, постійно вдосконалюючи їх [48].

Ігри-ребуси необхідно розв’язувати так:

– якщо в ребусі зображено коми і вони стоять перед малюнком, то необхідно відкидати відповідну кількість перших букв, якщо після малюнка, то необхідно відкинути останні букви;

– якщо потрібно замінити одну літеру іншою, то першу закреслюють, а читають іншу;

– якщо літери намальовані одна в одній, то потрібно читати, додаючи «в».

Особливий інтерес становлять кросворди, головоломки і чайнворди. Слово «кросворд» англійського походження. Це гра, що полягає в розгадуванні слів. Під час розв’язання кросвордів можна дізнатися, наприклад, які тварини є дикими, а які – свійськими, які тварини живляться лише рослинами тощо. У

закладах дошкільної освіти (ЗДО) застосовують головоломки – це цікаві вправи, для виконання яких потрібні кмітливість і відповідні знання. Зокрема потрібно вписати в клітинки назви поширених овочевих рослин, використавши малюнки. «Чайнворд» – це ще одне слово англійського походження, що в перекладі означає – «ланцюг слів». Відгадуючи чайнворд, діти послідовно заповнюють порожні клітинки буквами відгаданого слова так, щоб кінцева буква попереднього слова була першою в наступному. Оскільки не всі діти дошкільного віку вміють писати, то вони не вписують слова, а складають їх з літер розрізної абетки або літер для магнітної дошки. Грати в такі ігри можна як індивідуально, так і з групою дітей.

Не потрібно залишати поза увагою й настільно-друковані ігри, адже вони мають виняткову значущість для екологічного виховання дітей. Це ігри з кольоровими таблицями, доміно, карти (наприклад, «Лото малятам», «Лісові й лугові квіти», «Ботанічні піжмурки», «На прогулянці», «Хто де живе?», «Свійські тварини», «Зоологічне лото» тощо). Правильно організовані екологічні ігри дають змогу вихователю позашкільного освітнього закладу домогтися повнішого самовираження вихованців, активізувати їхні дії, що узгоджуються із загальноприйнятими нормами та правилами пізнання навколишньої природи, систематизувати й закріпити знання [21].

Для виконання завдань з екологічного виховання використовують також традиційні ігри: будівельно-конструктивні, творчі рольові, дидактичні й рухливі. Найповніше завданню формування екологічного виховання дітей відповідає дидактична гра. Дидактичну гру як універсальний засіб вихователь використовує в усіх видах і формах діяльності. У працях О. Усова називає гру знахідкою в контексті освітнього засобу. З цього приводу вона зауважує, що «необхідно шукати можливості побудови таких дидактичних ігор, у яких були б добре виражені елементи прямого навчання. Важливо насичувати ігри новими знаннями» [68].

Необхідно зупинитися більш детально на дидактичних іграх, більшість з яких спрямована на узагальнення знань, їх систематизацію. З огляду на це, такі

ігри доцільно застосовувати для діагностування рівня засвоєння дітьми знань про природу. У процесі гри дитина зосереджує увагу на правилах гри, вчиться слухати й відповідати, а виконуючи завдання – думає, пригадує, приймає рішення. Це сприяє розвитку психічних процесів, а саме – уяви, уваги, мислення, пам'яті, мови. Окрім того, дидактичні ігри доцільно поєднувати з іншими освітніми методами. Для ознайомлення з природою використовують такі види дидактичних ігор: з природними матеріалами, картинками (зокрема й настільно-друковані), іграшками; словесні. Так, О. Янківська у своїх дослідженнях довела, що використання дидактичних ігор природничого змісту за умови відповідної підготовки дітей і за певною системою дає змогу формувати в них міцні знання, систематизувати їх, підводити до узагальнень, розвивати мислення, мову [68]. Їх роль полягає в закріпленні природоохоронних уявлень, пробудженні в дітей бажання робити добро й не порушувати правила поведінки на природі, у формуванні позитивних рис особистості, що виявляються в ставленні до природи, як до об'єкта постійної уваги й турботи. У процесі гри дитина навчається в невимушеному, звичайному середовищі.

У контексті нашого дослідження потрібно зазначити, що кількість ігор, за допомогою яких можна формувати знання екологічної спрямованості, є обмеженою. Специфіка дидактичних ігор полягає в тому, що їх проводять лише тоді, коли в дітей є певні знання. Під час гри дитина застосовує набуті знання. Вони стають дієвими, а отже, закріплюються та стають міцнішими. Обов'язковою умовою дидактичної гри є зацікавленість дитини, її бажання виконувати відповідні дії й отримувати від цього задоволення. У процесі дидактичних ігор у дітей виховують вміння уважно слухати й відповідати на запитання, самостійно виконувати поставлене завдання, пригадувати, думати, утримуватися від бажання щось сказати, коли правила гри це забороняють. Це сприяє розвитку вольових процесів, мовлення, мислення, уваги, пам'яті. Дидактичні ігри (особливо настільно-друковані) широко застосовують у повсякденному житті. Ними діти можуть вільно користуватися за власним

бажанням, а також на заняттях. Досить поширеними є словесні дидактичні ігри. Їх проводять для закріплення знань про певні об'єкти природи, для формування у дітей здатності класифікувати, виділяти зв'язки в природі, доводити власну думку, узагальнювати.

Щоб дидактична гра досягла мети, необхідно правильно дібрати її відповідно до віку дітей. Ігрові завдання мають різний рівень складності. Успіх у проведенні дидактичної гри й інтерес до неї виникатимуть тоді, коли буде проведено відповідну роботу з ознайомлення дітей з певними об'єктами природи, а закріплення уявлень про природні об'єкти та систематизація їх ознак відбуватимуться у процесі дидактичної гри. Причому необхідно пам'ятати, що з дітьми, які не мають відповідних знань, неможливо проводити дидактичні ігри. У дидактичних іграх з природними матеріалами діти оперують реальними природними об'єктами (овочами, фруктами, листям, квітами тощо), унаслідок чого в них формуються реалістичні уявлення про об'єкти природи.

Одними з улюблених ігор у дітей різних вікових груп є будівельно-конструктивні ігри з природними матеріалами (піском, водою, глиною, снігом, льодом, листям, плодами тощо) [68]. Однак вони мають сезонний характер. Через гру діти ознайомлюються з властивостями природних матеріалів, способами конструктивного їх використання. Під час участі в таких іграх у дітей розвивається уява, вміння зосереджуватися, доводити до кінця розпочату справу, співвідносити власні дії з діями інших, домагатися узгодження. Разом з тим, такі ігри сприяють формуванню естетичних почуттів і мають важливу оздоровчу значущість.

З огляду на специфіку дослідження, розглянемо творчі ігри, які використовують як засіб закріплення знань дітей про природу. Для їх успішного проведення необхідно збагачувати дітей враженнями, надавати допомогу в розгортанні сюжету, проблемних ситуацій. Для цього вихователь має використовувати художню літературу, наочність, демонструвати аудіо- та відеозаписи тощо. Для творчих ігор потрібна висока концентрація уваги, а також здатність довго й захоплено гратися, долати перешкоди. Творчі ігри

мають на меті навчити дітей відчувати красу природи рідного краю, захоплюватися нею, вболівати за її долю. Разом з тим, важливими для екологічного виховання є рухливі ігри, які науковці вважають засобом закріплення уявлень дітей про звички, способи пересування, голоси тварин. Багато рухливих ігор, як про це свідчать їх назви («Кіт і миші», «Пташки й кіт», «Квочка з курчатами», «Совушка-сова», «У ведмедя в бору», «Зайці та вовк», «Гуси-гуси», «Хитра лисиця», «Ведмідь і бджоли» та ін.), потребують від дітей наявності відповідних уявлень про спосіб життя, пристосування (наприклад, до безшумного пересування в сови, кота), характер рухів і особливості голосів різних тварин. Важливо сформувати їх під час спостережень, перегляду телепередач, кінофільмів, домагатися, щоб під час ігор діти правильно їх передавали в рухах, голосах. Такі ігри дарують надає дітям відчуття задоволення, підвищують емоційний тонус, сприяють формуванню уявлень про живі та неживі об’єкти природи, їх властивості й виховують позитивне ставлення до навколишнього світу. Звернемо увагу, що успіх у використанні сучасних ігрових форм залежить від таких умов, а саме, гра має бути:

– доступною для дітей певного віку, а її мета такою, щоб можливо було досягнути;

– базуватися на вільній творчості та самостійній діяльності вихованців у природі;

– обов’язковим елементом гри має бути емоційність, адже вона має дарувати задоволення, пробуджувати почуття, естетичні переживання від спостереження за красою природи.

Таким чином, використання різних ігрових форм дає змогу налаштувати дітей на взаємодію з природою, навчити їх ставити себе на місце конкретного природного об’єкта, занурюватися в його простір, розв’язувати проблемну ситуацію, активно діяти й самостійно ухвалювати рішення.

Отже, гра – це один з більш використовуваних методів для надання освітніх послуг, оскільки вона уможливлює успішне розв’язання освітньо-виховних завдань з екологічного виховання дітей. Ігри ж нового типу

потребують особливих зусиль. Вони, з одного боку, моделюють творчість дитини, а з іншого – забезпечують умови для вдосконалення дитячого інтелекту.

2.3. Казка як засіб екологічного виховання дітей дошкільного віку

Мала дитина прагне до пізнання навколишнього світу. Водночас вона ще не здатна утримувати довільну увагу й сприймати складну навчальну інформацію. Для навчання малюка потрібні специфічні засоби, які відповідають його віковим психологічним особливостям. Одним з таких засобів є казка.

Казка – одна з доступних і привабливих форм розкриття взаємозв'язків та взаємозалежностей у природному світі. Через казково-захоплюючий сюжет дитина легше сприймає і засвоює складний механізм взаємодії живих організмів між собою та неживою природою. Казка завжди викликає особливе зацікавлення, притаманне дошкільникам. Їм хочеться, аби рослини і тварини розуміли одне одного, спілкувалися між собою та з ними.

Екологічна казка навчає дітей жити за законами природи, допомагає формувати відповідальне ставлення до всього живого, спонукає творити добро, сприяє розвиткові природної допитливості. Вона заглиблює малюків у причинність того чи іншого природного явища, відображає взаємозв'язки і залежності в природі.

Казка як засіб навчання і виховання дітей дошкільного віку досліджувалася багатьма науковцями. Так, питання використання казки в екологічному вихованні дошкільників торкалися у своїх працях педагоги-класики К.Ушинський та В.Сухомлинський. Вагомі докази стосовно доцільності застосування казки в навчально-виховному процесі представлені в роботах О.Аматьєвої, В.Андросової, Н.Виноградової, Е.Гарднера, Л.Гуровича, О.Запорожця, Т.Зінкевич-Євстигнєєвої, Г.Леушиної, О.Петрової, Д.Соколова, О.Соловйової, Л.Стрєлкової, Л.Фесюкової та ін. Дослідники вважають, що фантастичний казковий світ, сповнений чудес, таємниць і чарівності, завжди приваблює дітей, вони з радістю поринають у світ уяви, активно діють у ньому.

Окремі аспекти використання казок (в тому числі й авторських) у процесі екологічного виховання дітей дошкільного віку нині вивчаються Г.Бєлєнькою, Н.Горопахою, Т.Конюховою, Н.Лисенко, З.Плохій, Н.Рижовою й іншими педагогами.

У численних наукових працях, присвячених екологічному вихованню дошкільників, казка розглядається як могутній засіб формування екологічної свідомості дітей цього віку, що за рахунок образності та впливу на почуття дитини забезпечує міцність засвоєння екологічних уявлень, спонукає до екологічно доцільної поведінки та діяльності. Підґрунтям використання казки як засобу екологічного виховання дослідники вважають здатність дошкільників, зокрема дітей старшого дошкільного віку, відрізняти фантастичні елементи казок від реальності (Б.Беттельхейм, О.Запорожець, М.Максимов, Л.Обухова та інші).

Відомо, що дитина «мислить образами, формами, фарбами, звуками» (К.Ушинський), тому здатна до систематизації та усвідомлення знань через певні образи. Чим яскравішим є образ, тим сильніше він впливає на почуттєву сферу дитини, забезпечуючи міцність запам’ятовування отриманої інформації. Казка і є джерелом таких яскравих образів, які допомагають дитині пізнати навколишній світ, розкрити його таємниці.

Таким чином, ученими доведено, що через емоційну взаємодію з казковими образами діти засвоюють певні природничі знання й уявлення, виробляють конкретні судження, формулюють власні умовисновки. Образність казки сприяє формуванню перших синкретичних уявлень про ті природні об’єкти і явища, про які в ній розповідається.

Серед усіх казок природничого змісту особливе місце відведене авторській казці. В її основу покладено конкретні наукові факти, проте форма подання залишається казковою. За рахунок такого поєднання казка стає дієвим засобом впливу на інтелектуальну та почуттєву сферу дитини, що здатний забезпечити ефективне формування емоційно забарвлених екологічних уявлень, позитивного емоційно-ціннісного ставлення та мотивувати екологічно доцільну

поведінку та діяльність у природі. Отже, ефективність використання авторської казки як засобу екологічного виховання дітей дошкільного віку є досить високою.

Перелік авторських казок природничого змісту є чималим. Це, зокрема, казки відомих письменників, педагогів К.Ушинського, Л.Толстого, Лесі Українки, Б.Грінченка, В.Сухомлинського, вітчизняних і зарубіжних авторів: Г.Барвінок, В.Біанкі, Н.Забіли, О.Іваненко, О.Лопатіної, С.Могилевської, А.М'ястківського, М.Пономаренко, М.Сладкова, М.Скребцової, В. Сутєєва, О.Трофимова, М.Трублаїні, Д.Чередниченка, Ю.Ярмиша та ін. До створення екологічних казок долучаються й сучасні дослідники проблем екологічного виховання дітей дошкільного віку Г.Бєлєнька, З.Запорожан, Т. Конюхова, О.Крюкова, З.Плохій, Г.Тарасенко та ін. Викликають інтерес і творчі напрацювання педагогів-практиків.

Наразі казка посідає гідне місце серед засобів виховання і навчання дошкільнят. Проте, на наш погляд, значущість авторських казок в ознайомленні дітей з природою оцінено недостатньо. Порівняно з народними казками вони більш доступні та ліричні, оскільки створювались спеціально для дітей, у той час як народні створювались для дорослих, а для дітей лише адаптувались. Казка природознавчого характеру завжди викликає інтерес у дошкільника. По-перше, цікавою для дитини є форма пізнання навколишнього світу через уяву та фантазію, по-друге – звичний але дистантний світ природи постає перед нею в іншому, несподіваному, аспекті: чуттєвому, таємничому, емоційно-забарвленому.

В авторській казці про природу науковий зміст органічно пов'язується з художнім словом. Вона, з одного боку, розвиває у дітей уміння бачити красу природи, формує почуття любові та дбайливого ставлення до неї, а з іншого – збагачує уявлення про навколишній світ, вчить помічати та виділяти характерні особливості та закономірності природних явищ. Авторська наукова казка про природу відрізняється від інших її видів наявністю достовірної наукової інформації, що збагачує інтелектуальну сферу дитини, а також уявної ситуації з

вигаданими діючими особами. Авторські наукові казки базуються на наукових фактах чи спостереженнях людей, які люблять та розуміють природу. Це може бути підготовка ведмедя до зимової сплячки або кочівля птахів, зустріч на лісовій галявині білочки зі зайцем чи інші факти буденного життя природи, що передаються у доступній та цікавій для дітей чарівній формі, дозволяючи тваринам розмовляти, сумувати, міркувати, радіти тощо. У казках емоційно та жваво описуються особливості життя знайомих дітям тварин, комах, квітів і рослин, а також явища неживої природи.

Цінність авторських казок про природу полягає в тому, що за рахунок емоційно забарвлених образів та подій, які описуються в казці, у дитини формується емоційне ставлення до зображуваних героїв, подій та явищ. Вони співчувають героям у складній ситуації, прагнуть їм допомогти, захистити. У подальшому емоційне ставлення до об’єктів та явищ природи, описаних у казці, переноситься дітьми у повсякденне спілкування з природою, забезпечуючи формування стійкого позитивного емоційно-ціннісного ставлення до неї. Це спонукає дитину до відповідних дій в природі, що є основою екологічно доцільної поведінки. На основі одних знань про об’єкти та явища природи, існуючі між ними зв’язки та залежності, неможливо сформувати екологічно доцільну поведінку особистості в природі. Для цього необхідно рух душі, що ми називаємо словом «ставлення».

Авторські казки про природу можна поділити на три групи. До першої групи зараховують казки, з яких діти отримують знання про один з об’єктів чи явищ природи: його зовнішній вигляд, умови життя, особливості пристосування до них, характерні особливості поведінки. Сила емоційного впливу казкового образу на дитину дозволяє пробудити в ній позитивні почуття та емоції, а також краще запам’ятати інформацію. Серед таких казок можна назвати казки В. Арбекова «Їжак», В. Біанкі «Зозуленя», Г. Бєлєнької «Весняна казочка», П. Цвірка «Чому зозуля своїх діток не висиджує», А. М’ястківського «Зелена жабка» тощо. Доцільніше використовувати їх після проведення

безпосереднього спостереження за об’єктами чи явищами природи, супроводжуючи читання розглядом ілюстрацій.

До другої групи зараховують казки, з яких діти отримують знання одразу про декілька об’єктів та явищ у природі, зв’язки та залежності, що існують в природі. До них належать казки В. Біанкі «Пригоди Муравлика», М. Скребцової «Як чагарники з деревами посварилися», С. та Ю. Ходоси «Підземні лабіринти», Д. Чередниченко «Той, хто прийшов захищати від дощу» та інші. Використовувати ці казки необхідно тоді, коли діти володіють знаннями про описані в них об’єкти природи, але зв’язки та залежності між ними не усвідомлені, потребують закріплення та осмислення.

До третьої групи необхідно зарахувати казки, за допомогою яких діти узагальнюють отримані раніше знання про природу, бачать її у цілісності. Це казки таких авторів, як Ю. Дмитрієв, О. Іваненко, Н. Павлова, Г. Тютюнник, Є. Шморгун та ін. Яскравою та переконливою є казка Ю. Дмитрієва «Що таке ліс». Казки, що дозволяють систематизувати отримані раніше знання та акумулювати їх у яскраві образи лісу, степу, краплинки, яка подорожує та видозмінюється під час переходу у різні фізичні стани, необхідно використовувати у професійній діяльності з дітьми старшого дошкільного віку після надання їм системи знань про природу.

Окремо виділяють казки, де розкривається вплив людини на природу, взаємозв’язки між ними. До казок цього виду можна зарахувати казки В. Сухомлинського «Камінь», О. Іваненко «Кисличка» тощо. Їх читання завжди має супроводжуватись бесідою-роздумами над вчинками героїв, що дозволить дитині легше інтеріоризувати інформацію.

Використання на практиці авторської казки як засобу екологічної освіти і виховання з дітьми старшого дошкільного віку підтверджено високою результативністю. Дітям подобається зміст казок про природу, адже рослини і тварини в них розмовляють, здійснюють вчинки, що викликають співчуття, почуття радості чи ніжності, гніву, осуду, невдоволення. Як результат – змінюється ставлення до реальних об’єктів та явищ природи: спочатку воно

стає просто більш уважливим, поступово – гуманнішим, з часом – поважливим та турботливим.

У дослідженні Н. Горопахи [16], присвяченому питанням виховання екологічної культури дітей, авторська казка вперше була виділена як засіб впливу на когнітивну та емоційну сферу дитини. В праці «Виховання екологічної культури дітей» Н. Горопахи виділено окремий розділ «Маленька екологічна хрестоматія», де підібрано казки, вірші, розповіді про природу. У збірнику представлено окремі праці К. Ушинського, В. Сухомлинського, Н. Павлової, Л. Толмачової та інших авторів. Така вибірка виявилась зручною для використання вихователями у процесі роботи з дітьми. Проте кількість казок в ній обмежена, а також не здійснено їхню систематизацію за ускладненням в змісті та завданнях. Як засвідчує практика сучасних дошкільних навчальних закладів, на заняттях та у повсякденному житті дітей ознайомлюють з окремими творами класиків літератури про природу, однак частіше з розповідями. Казки про природу використовуються значно рідше і серед них перевага віддається творам К. Ушинського та В. Біанкі. Ці казки мають високу художню цінність, проте обмежуватись лише ними не можливо. У дошкільних закладах освіти та в родинному оточенні необхідно знайомити дітей з казками сучасних авторів, що є не менш цікавими та пізнавальними. Розмаїття художніх казок, постійно поповнюване сучасними авторами, забезпечує вихователів та батьків дошкільнят простим та діючим інструментом для професійної діяльності. Твори В. Біанкі, А. Мястківського, М. Пришвіна, М. Сладкова, Ю. Старостенко, В .Сутєєва, В. Сухомлинського, К. Ушинського, В. Хмельницького, Ю. Ярмиша й інших швидко стають улюбленими для дітей, якщо дорослі не просто прочитають їх малюкам, а й поміркують разом над описаними подіями, а поміркувати ж є над чим. Наприклад, казки Віталія Валентиновича Біанкі – це дивна енциклопедія природи, героями якої є тварини та птахи. Його твори допомагають закріплювати, поглиблювати та уточнювати уявлення дітей про тварин, їхній спосіб життя, поведінку. Основою творів є власні спостереження автора за життям лісу та його мешканців. Змалечку

кожен з нас знає, що тварини готуються до настання кожної пори року. Проте людина може побачити далеко не всі моменти їхнього життя. Відомо, що птахи здійснюють перельоти до теплих країв в основному у нічні години; хижі тварини живуть у гущавині лісу; за поведінкою тих тварин, які живуть під водою та під землею спостерігати діти не в змозі. Діти, які живуть у містах взагалі мають змогу спостерігати лише за домашніми тваринами, інколи за білками у парках та скверах, водоплавними птахами, які живуть у ставках та річках у межах міста. Дитина не може самостійно отримати повноцінні знання про особливості поведінки тварин та птахів у різні пори року. І тут на допомогу приходить книга, а якщо це ще й казка, то можна гарантувати стійкий інтерес дитини до отриманої інформації, а отже й міцність її запам'ятовування. Звісно отриману інформацію необхідно закріпити. Необхідно розмежувати інформацію, що подається у казці, на реальну та фантастичну.

Дослідження авторів (Б. Беттельхейм, О. Запорожець, М. Максимов, Л. Обухов та ін.) засвідчують здатність дітей старшого дошкільного віку відрізняти фантастичні елементи казок від реальності. Сам процес розмежування реалій та фантастики є захоплюючим і викликає у них позитивні емоції. Якщо застосувати прийом, що широко пропагує в діяльності з дітьми Ш. Амонашвілі, а саме: «"помилку" вихователя» та надати дітям можливість виправити її, то міцність засвоєння інформації дітьми забезпечується на рівні 100 %. Після розмежування доцільно разом з дітьми поміркувати над описаними у казці подіями, активізувати почуття, спонукати до роздумів. На цьому етапі необхідно уважно вислухати дитину, не нав'язуючи їй власної думки, а лише спрямовуючи до розуміння єдності та взаємозв'язку між тим, що існує в довкіллі. З цією метою можна поставити декілька питань, нагадати деталі твору. Наступним етапом є інтеріоризація дітьми отриманої інформації, що здійснюється через різні види діяльності: зображувальну, рухову, мовленнєву, ігрову, трудову тощо. Під час вибору творів художньої літератури для дітей радимо приділити увагу казкам українських авторів.

В авторській казці традиційні казкові чижі, журавлі, кульбаби, тополі та дикі яблуньки по-новому говорять з дітьми про таємниці природи та навколишнього світу, нові взаємини людини та суспільства. Увагу дітей до об'єктів та явищ навколишньої природи привертає будь-який казковий персонаж, змушуючи їх згадати і замислитися про красу, тендітність, залежність від людини. Таким чином, дитяча художня література про природу впливає як на свідомість дитини, так і на її почуття.

Казка є незвіданим, непізнаним, привабливим світом, що завжди впливатиме на особистість дошкільника. Тому важливо, щоб її зміст приносив те розумне, добре, вічне, що так хотілося б бачити у наших вихованцях. У сучасних умовах розвитку дошкільного закладу освіти з'являється новий вид педагогічної діяльності вихователя – самостійне визначення к програмного читання для дітей групи. Вибір творів не може бути однаковим. Він залежить від підготовки дітей до сприймання, потреб та інтересів, а також уміння вихователя розв'язувати колективні та індивідуальні педагогічні задачі. Вихователь покликаний робити вибір відповідально, застосовуючи власний педагогічний досвід та художній смак, на усвідомлення мети педагогічної діяльності, відповідно до власних переконань та уявлень про благо дитини і про те, у чому полягає долучення дитини до світу природи, що можна назвати колом дитячого читання.

Вагомість використання авторської казки природознавчого змісту в процесі екологічного виховання дітей дошкільного віку зумовлена тим, що вона має наукову основу, а це дозволяє формувати реалістичні уявлення про окремі об'єкти та явища природи, потреби живих організмів, зв'язки та залежності у природі в багатоступеневій ієрархічній послідовності та єдності; забезпечує цілісність раціонального та емоційного у пізнанні; відповідає характеру мислення та інтересам дитини. У професійній діяльності вихователі ДНЗ мають використовувати як класичні, так і сучасні казки про природу, акцентуючи увагу на творах українських авторів.

2.4. Досвід вихователів закладів дошкільної освіти з екологічного виховання дітей

Знайомство з сучасним досвідом роботи дошкільних закладів доводить, що авторська природознавча казка є дієвим засобом впливу на дітей дошкільного віку. Вона навчає дітей жити за законами природи, розкриває причинність того чи іншого природного явища, забезпечує ефективне формування емоційно забарвлених екологічних уявлень, позитивно-ціннісне ставлення до природи та мотивує екологічно доцільну поведінку та діяльність у природі.

Так, вихователь-методист Л.Чернишова розділяє думку науковців про доцільність використання казки у роботі зі старшими дошкільниками. Зокрема, вона пропонує використовувати такі ігри: « Якби я був…», «Добре чи погано», «Вигадай своє закінчення казки», бесіду і навіть дискусію. При цьому діти навчаються:

- учитися міркувати, порівнюючи та аналізуючи;
- розвивати уяву, фантазуючи;
- удосконалювати навички діалогічного та монологічного мовлення.

Вчити дітей розуміти, де добро, а де зло, який гарний вчинок, а який – поганий. Вчити толерантно ставитися до інших, адже ідеальних людей не буває. Усі мають певні слабкості, тож необхідно вміти розуміти одне одного і вибачати помилки інших. Кожна дитина має право на помилку. Та лише ми, дорослі, можемо навчити своїх вихованців правильно ставитися до власних та чужих помилок.

Якомога більше читайте та розказуйте дітям казок, наголошує автор, разом розмірковуйте над ними, спонукайте дітей робити висновки. Адже недаремно кажуть: «Казки маленькі, а розуму в них багато» [71, с. 30-33].

В.М. Любарова ділиться досвідом складання казок про кімнатні рослини куточка природи. Вона вважає, що такі казки допомагають зрозуміти прекрасний світ квітів, почуватися щасливими, вони лікують не лише душу, а й

тіло. Осягаючи довкілля, дошкільнята наділяють світ природи, і зокрема світ кімнатних рослин духовними рисами. На межі між реальним світом кімнатних рослин і казкою закладаються правильні ціннісні орієнтації, уточнюються моральні судження і уявлення. У своїх казках діти переживають хід подій, діють в уявній ситуації, відчувають хвилювання, радість, смуток. Виховуючи етичні уявлення, казки сприяють досягненню гармонії з оточуючим світом.

В.Любарова пропонує такі цікаві теми.

- Чи вміють кімнатні рослини усміхатися, хвилюватися, тривожитися? У якій ситуації це могло б відбуватися?

- Чи є серед них хвальки й забіяки? Назвіть їх. Які ситуації у стосунках між ними можуть виникнути? Складіть про них добру казку.

- Як рослини допомагають одна одній або сперечаються між собою? Чи треба сперечатися хто найкращий? Чому? Складіть про це казку.

- Чи може кімнатна рослина бути лікарем? Складіть казку, як ваша рослина стала лікарем.

- Складіть казку про те, як кімнатні рослини мух і комарів повиганяли з кімнати.

- Чи можна влаштувати день народження традесканції? Складіть казку про такий день народження і подарунки для рослинки.

- Чи почуваються люди щасливішими в присутності кімнатних рослин? Чому? Придумайте історію про таку ситуацію.

- Чи можуть страждати рослини від розлуки одна з одною? Чи можна скласти казку про те, як дві рослини розлучилися? Одну з них подарували, а вони так товаришували…

- Якби вам запропонували один день кімнатною рослиною, якою б із них ви хотіли бути? Чому? Розкажіть про цей день.

І такі подібні ситуації можна пропонувати дітям, підтримуючи їх найменші прагнення складати казки [42].

Досвідом використання методу казкотерапії ділиться Л. Софянчук. Основний принцип казкотерапії - духовний, цілісний розвиток особистості

людини, турбота про її душу. Цей метод дозволяє вирішувати ряд проблем, що виникають у дітей дошкільного віку. Страх, тривога, агресія є афект, і, як при всякому афекті, задачею корекції є розвиток у дитини мистецтва самоконтролю. Процес казкотерапії дозволяє дитині актуалізувати й усвідомити свої проблеми, а також побачити різні шляхи їхнього рішення [62].

Практичний психолог О.Камінська звертає увагу на важливість гармонійного розвитку емоційної сфери дитини для формування її психічного здоров'я. Пояснює причини страхів та пропонує використання казкотерапії у їх подоланні. Подає алгоритм складання терапевтичної казки [28, с.10-12].

Ж. Кучеренко, вихователь ЗДО м. Переяслав-Хмельницький, характеризує казку як складову освітнього процесу, яка дає змогу здійснювати корекційно-відновлювальну роботу з дітьми, надавати психологічну допомогу, має виховний вплив на дитину, сприяє емоційно-ціннісному розвитку і соціалізації дітей під час інсценування казок. Діти вправляються у спілкуванні вербальними і невербальними способами – мовою жестів, рухів, міміки. Поєднання відповідної музики, пластики, емоційних та рухових етюдів, перевтілення в рибок, птахів, ельфів, морські хвилі, передача різних емоційних станів героїв казки сприяє накопиченню чуттєвого досвіду дітей [3, с.59-62].

На певних проблемах внутрішнього світу дитини сконцентровані казки О.Хухлаєвої. Вони спонукають дошкільника зосередитися на власній проблемі, показують можливість її розв’язання, але не дають жорстких рекомендацій. Схема роботи над казкою: «розповідь-малюнок-драматизація», обговорення сюжету та почуттів дитини.

Подаються рекомендації щодо організації драматизації казки, приділяючи увагу кінцівці, яка має містити «запоруку» на майбутнє: « З цього дня …», «Відтоді зайчик став….» [27, с.5].

Досвідом використання творчо-педагогічної спадщини В. Сухомлинського діляться вихователь ЗДО № 1, м. Золочів, Харківської області З.Кабанник та завідувач В.Токар. Вивчаючи твори українського просвітителя,

добротворця, гуманіста В.О.Сухомлинського, вони практикують у своїй роботі «уроки на природі».

Місцевість, де знаходиться дитячий садок, мальовнича, і прогулянки в ліс, на луки, річку, хвилини милування природою, дидактичні ігри природничого характеру та інші форми організації діяльності дітей супроводжуються використанням творів В.Сухомлинського.

Подорожі в безмежний простір природи, епізодичні й тривалі спостереження, праця в квітнику, саду, городі допомагають дітям бачити прекрасне в звичайних речах. А поглиблюють сприйняття дітей художні твори В.Сухомлинського, доцільно використані вихователем [67, с.62-63].

В.Зінчук, вихователь ЗДО №555 (м. Київ), ділиться досвідом використання прийомів ТРВЗ (теорії розв'язання винахідницьких задач) у роботі з казкою. Зокрема, вона розкриває алгоритм їх використання на прикладі казки В.Сухомлинського «Соловей і Жук». На думку автора статті, такий підхід до використання казки передбачає не лише розкриття дітям її змісту, а й його аналіз, визначення характерів персонажів та мотивів їх учинків, що розвиває мовлення дітей, дбайливе ставлення одне до одного і до природи, сприяє усвідомленню причинно-наслідкових зв'язків, навчає аналізувати, виробляти власні судження, самостійно приймати рішення [26, с.19-21].

Вихователь Рівненського НВК №1 Л. Лисенко використовує казки на заняттях з математики. Вона стверджує, що діти легше і швидше опановують математичні поняття, якщо їх можна співвіднести з відомими об'єктами довкілля. Наводить приклад ознайомлення з різними лініями, використовуючи їх схожість з казковими доріжками і доводить, що таке порівняння цілком доступне для дошкільнят, а «казкові» завдання перетворюють суху теорію на захопливу практику [38, с.18-19].

Л. Прозорова (ЗДО №38 м. Мелітополь) ділиться досвідом використання казки у вихованні лідерських якостей дітей. Неодмінні ознаки лідера – висока моральність, відповідальність, здатність поставити інтереси інших (спільні) над власними. Найкраще виховувати ці якості – аналізувати з

дітьми повсякденні ситуації з життя, разом розмірковувати над мотивами і наслідками вчинків – власних, однолітків, дорослих чи персонажів казок. Подає казки «Добрі справи важкими не бувають», «Ось такі пироги», «Хто переможець?» та перелік запитань для обговорення з дітьми [57, с.16-17].

В іншій статті **"**Казка розуму навчає і від бід застерігає" Л. Прозорова показує, як використовуючи авторські казки, діти разом з персонажами вчаться диференціювати поняття «безпечне», «небезпечне», орієнтуватися у правилах поводження з незнайомими предметами і речовинами, електроприладами. Проблемні ситуації, творчі завдання, прийоми моделювання допомагають дітям дізнатися, як правильно поводитися в нестандартних життєвих ситуаціях, до кого можна звернутися за критичних обставин. Зміст казок зрозумілий дітям, а правильно підібрані запитання допомагають малюкам детальніше розібратися в обставинах небезпечних ситуацій для того, щоб уникнути неприємностей у майбутньому або принаймі допомогти іншим, не нашкодивши собі. Наводить приклади таких казок: «Струм не любить пустунів», «Невдалий сюрприз для матусі», «Ігри бувають небезпечними!», «Цікавість не доводить до добра». Казки можуть бути використані на заняттях (як елемент інтегрованого заняття) або як повноцінне тематичне заняття. На їх основі можна проводити ігри-інсценізації, ігри-драматизації [56, с.20-23].

Г.Суховерха, вихователь м. Києва, пропонує батькам організувати ознайомлення дітей з правилами безпеки у формі казки. Нагадати малим бешкетникам правила безпечного користування різними побутовими приладами, коли вони одні залишаються вдома, а також варіанти дій у непередбачуваних ситуаціях. Пропонує розвагу для дітей старшого дошкільного віку з безпеки життєдіяльності "Казка про козу і семеро козенят на новий лад"[63, с.68-71].

О.Вовк ділиться досвідом використання казки в інтегрованому занятті, де цікава казка та незвичайні персонажі перетворюють заняття на справжню пригодницьку мандрівку, а також запалюють серця дітей жагою до пізнання світу й активного способу життя. При цьому педагог закріплює математичні

уявлення вихованців, комунікативні навички, вміння працювати над змістом художніх творів. У інтегрованому занятті використовує казку Г.Манів «Капці збираються в дорогу», де присутні: бесіда-полілог, читання та обговорення казки, віртуальна подорож «Уперед, за Капцями», рухлива гра, графічний диктант, художньо-продуктивна діяльність [12, с.28-29].

Н Рябікіна подає приклад прогулянки, під час якої малята поринають у казку, вчаться прислухатися до звуків довкілля і вправляються у чіткій вимові.

Така прогулянка включає в себе: артикуляційну вправу «Добрий настрій», вправу «Що ти чуєш?», дихальну вправу «Горобчики літають», рухливу гру «Дощик», вправу «Упіймай звук», дослід «Пісок сухий чи мокрий», пальчикову гру «Сліди на піску», ігрову вправу «Заспівай пісню дереву», закінчує прогулянку хороводною грою «Скоромовки» і діти повертаються на груповий майданчик [61, с.26-27].

Т. Шікова розкриває широкі можливості використання казки в реалізації інтегрованого підходу. Казка – благодатний ґрунт для реалізації інтегрованого підходу. спираючись на цікавий дітям сюжет, педагог може закріплювати їхні уявлення про природу та життя в суспільстві, розвивати математичні уявлення й мовленнєві вміння, створювати ситуації для розмірковування. У ході наведеного заняття «Лапчик і Горіх» мовленнєва вправа «Лапчик який?», конструювання «Хатинка для Лапчика», гра з нитками «Допоможи песику потрапити до хатки», складання асоціативної картки за казкою, бесіда про осінні зміни в природі, робота з коректурними таблицями [72, с.25-27].

На сторінках інтернету досвідом роботи з батьками по використанню авторської казки у формуванні природничо-екологічної компетентності дошкільників ділиться ЗДО «Шоколадка». Розкриваючи засоби залучення батьків до екологічного виховання дітей, пропонують батькам різні форми співпраці з такою тематикою: роль авторської природознавчої казки у вихованні дітей; знай і люби природу; як ознайомлювати дітей із природою через авторську казку; казки про скарби лісу; читання казок у сім'ї. А на інформаційному стенді для батьків розміщують такі рубрики: «Що робимо

сьогодні»; «Треба прочитати»; «Розкажіть дитині»; «Просимо взяти участь»; «Діти запитують» та залучають батьків до реалізації природничих проектів. Батькам дають такі доручення: скласти правила поведінки в природі; записати певні прикмети; організувати прогулянку до лісу; провести спостереження за природою й записати, що сподобалося найбільше, що дивного, цікавого побачили; позмагатися з дітьми в пошуку «незвичайного у звичайному». Серед очікуваних результатів: усвідомлення значущості прикладу власної поведінки в екологічному вихованні дитини.

Як бачимо, казка впевнено повертається в життя дітей. Можливості її використання неосяжні. Казка може використовуватися в самих різноманітних видах діяльності дітей, реалізуючи завдання всіх освітніх ліній БКДО.

Ознамець О. (вихователь ЗДО «Золотий ключик» м. Нетішин) одним з найбільш цікавих і ефективних видів ігор для дітей дошкільного віку обрала ігрові навчальні ситуації (сюжетно-рольові ігри) в екологічному вихованні. Нею була спроектована модель екологічного виховання дітей. Дана модель передбачала використання ігрових навчальних ситуацій у всіх видах діяльності. Ігрові навчальні ситуації засновані на моделюванні соціального змісту екологічної діяльності: відповідних ролей, системи відносин.

В ході створення таких ситуацій Ознамець О. намагалася формувати у дітей уміння висловлювати своє ставлення до ролі головного героя, ситуації, як певної життєвої позиції. Розвивала здатність дітей виявляти і моделювати відносини людини до природи на основі уявлень про відповідальність за навколишнє, згідно з принципом «не нашкодь». Ігрові навчальні ситуації з іграшками-аналогами вихователь використовувала у всіх вікових групах, але і з їх зображеннями на картинах, наочних посібниках. Наприклад, в бесіді за картинами при обговоренні особливостей життя білки в лісі, її пристосованості до пересування по деревах, до захисту від ворогів, до виведення потомства і іншим проявам бере участь іграшкова білочка. Екологічний сенс зіставлення полягає в тому, що іграшка «живе» на полиці в ігровому куточку (це її «середовище проживання»). Вона нічого не знає про те, як і де, живуть живі

білки, що вони роблять в лісі, який їхній спосіб життя в різні сезони. Тоді створюється ситуація гри в навчанні білочки - діти розповідають їй, спираючись на картини, те, що вже знають, а вихователь доповнює їх висловлювання новими відомостями і тим самим побічно і непомітно через гру - навчає дошкільнят.

Іграшки-аналоги включаються в будь-яку ігрову навчальну ситуацію, в будь-яку форму екологічного виховання дітей: спостереження, заняття, працю в природі. Їх беруть на екскурсію в найближче природне оточення, поєднують з читанням пізнавальної літератури, переглядом слайдів. У всіх випадках вони допомагають дітям у формуванні виразних реалістичних уявлень про природу.

Другий тип ігрових навчальних ситуацій пов'язаний з використанням ляльок, що зображують персонажів творів, добре знайомих дітям. У дітей дошкільного віку багато улюблених героїв казок і популярних мультфільмів. Ці персонажі вихователь використовує для створення ігрових ситуацій, які дозволяють розширити уявлення дітей про рослини і тварини, викликають добрі почуття до них. Особливо важливі такі герої, які представлені ляльками. При розробці ігрових навчальних ситуацій Ознамець О. використовує характерні, примітні риси казкових героїв, особливості їхньої поведінки. Герої улюблених казок, оповідань, діафільмів, мультфільмів сприймаються дітьми емоційно, розбурхують уяву, стають об'єктами наслідування. Вибрані літературні персонажі цікаві тим, що з їх допомогою можна активізувати пізнавальну діяльність. Літературна біографія кожного з них дозволяють використовувати різні сторони їхньої поведінки. У такому вигляді ігрових навчальних ситуацій казкові герої діють в нових, аналогічних сюжету казки ситуаціях. Поведінка героя характерна поведінці в сюжеті казки, з якої даний персонаж. Вихователь підбирає персонажів літературних творів так, щоб сюжет казки, з якої вводиться герой, був пов'язаний з природою, а персонаж мав лялькове втілення.

Для дітей середньої групи вихователь використовує персонажів з таких творів, як «Ріпка», «Пригоди Незнайки», «Айболить», «Колобок» та ін. З

образом героя мультфільму Кота Матроскіна у дітей пов'язані уявлення про господарського, дбайливого, працьовитого кота. Цей персонаж включається в різноманітні ігрові навчальні ситуації. Здійснюючи ігрові дії Кота «господаря», герой виконує дуже важливу функцію - заводить домашніх тварин. Він знайомить дітей з тваринами, розповідає, як потрібно за ними доглядати. Діти знайомляться з домашніми водоплавними птахами.

Дюймовочку діти знають, як добру, тендітну, працелюбну дівчинку. В ході створення ігрових навчальних ситуацій, в яких головним героєм виступає Дюймовочка, діти знайомляться з посадкою рослин. Дюймовочка розповідає, як треба садити квіти, як за ними доглядати, щоб квіти були гарними. Дюймовочка запрошує дітей відправитися в подорож по казці, з якої вона прийшла. В ході цієї подорожі ознайомлюю дітей з представниками тваринного і рослинного світу, діти дізнаються про істотні відмінності середовища проживання героїв казки.

Ще одним важливим видом ігрових навчальних ситуацій є ігри - подорожі. Подорожі тут виконують функцію екскурсій. Діти відвідують музеї, виставки, зоопарк, зооферми. У процесі ігор-подорожей діти відвідують нові, цікаві місця і розширюють наявні і отримують нові знання про природу. Вихователь в цій грі виконує головну роль-екскурсовода, начальника експедиції, завідувача фермою. Саме через нього дошкільнята знайомляться з новими місцями і представниками тваринного і рослинного світу. Досвід підтверджує переваги ігрового навчання, діти занурюються в ігрову дію, беруть активну участь у створенні уявної ситуації. Ігрова навчальна ситуація допомагає дітям отримати нові знання, дає їм практичну модель правильної поведінки в природі, що має велике значення для екологічного виховання.

Висновки до 2 розділу

Формування у дітей дошкільного віку екологічних знань і уявлень, розуміння цілісності всіх природних компонентів, виховання позитивного емоційно-ціннісного ставлення до природи можливе через використання різних

засобів, серед яких: авторська казка природознавчого змісту, дидактичні ігри, освітнє середовище.

Казка готує дитину до зустрічі з незрозумілим, незнайомим, фантастичним; допомагає виявити у дитини страхи, запам'ятати правила безпеки; вчить розрізняти вигадку й реальність; сприяє формуванню моральних якостей і, звичайно, містить багатий матеріал для творчої фантазії дитини, розвитку її мовлення, логічного мислення, основ духовності.

Досліджуючи особливості освітнього середовища та умови створення еколого-розвивального середовища в закладах дошкільної освіти, ми дійшли висновку, що домінантна роль у цьому процесі належить екологічній стежині як елементі екологізації розвивального середовища. Нами встановлено, що екологічна стежина допомагає виховати у дошкільнят основи екологічної культури та екологічної вихованості, які передбачають набуття уявлень про самоцінність та неповторність компонентів природи, прояв гуманних почуттів до живих істот, оволодіння початковими вміннями відчувати красу та милуватися нею, виважено поводитися в довкіллі, знати правила безпечної поведінки в природі.

Гра, як метод екологічного виховання − це гра, спеціально організована вихователем і привнесена в процес пізнання природи та взаємодії з нею. Основними структурними елементами гри є: ігровий задум, сюжет або її зміст; ігрові дії, ролі, правила, які диктуються самою грою і створюються дітьми або пропонуються дорослими. Засвоєння знань про природу за допомогою гри, викликає переживання у дітей, не може не впливати на формування у них дбайливого й уважного ставлення до об'єктів рослинного і тваринного світу. А екологічні знання, що викликають емоційну реакцію у дітей увійдуть в їх самостійну гру, стануть її змістом, краще, ніж знання, вплив яких зачіпають лише інтелектуальну сферу.

Використання різних ігрових форм дає змогу вихователеві налаштувати дітей на взаємодію з природою, навчити їх ставити на місце того чи іншого

природного об’єкта, занурюватися в його простір, розв’язувати проблему ситуацію, активно діяти й самостійно ухвалювати рішення.

Знайомство з сучасним досвідом роботи дошкільних закладів доводить, що дієвими засобами впливу на дітей дошкільного віку є авторські екологічні казки, різні види ігор (ігрові навчальні ситуації, ігри – подорожі).

ВИСНОВКИ

Розглянувши теоретико-методологічний підхід до визначення поняття екологічне виховання, особливості методики і практики впровадження сучасних педагогічних технологій формування природничо – екологічної компетентності дітей дошкільного віку, приклади перспективного педагогічного досвіду екологічного виховання дітей дошкільного віку були розв'язані такі завдання:

1. Вивчено стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та освітній практиці, з'ясовано сутність базових понять і категорій.

Проаналізувавши наукові статті, ми дійшли до висновку, шо екологічне виховання дітей дошкільного віку вважається вченими складовою екологічної освіти й розглядається як відносно новий напрям дошкільної педагогіки, що суттєво відрізняється від традиційного ознайомлення дітей із природою.

У педагогічній науці й довідкових виданнях екологічне виховання трактується неоднозначно:

- формування в людини свідомого сприйняття довкілля, почуття особистої відповідальності за діяльність, що так чи інакше пов'язана з перетворенням навколишнього природного середовища, упевненості в необхідності дбайливого ставлення до природи, розумного використання її багатств (М.Мусієнко);

- система впливу на членів суспільства для формування екологічної культури, гуманності, науково обґрунтованого ставлення до природи на основі національних й загальнолюдських цінностей (В.Діденко, Л.Діденко, В.Кондрашова-Діденко);

- формування в людей потреби в бережливому ставленні до природи й розумному використанні її багатств у своїх власних інтересах та інтересах майбутніх поколінь (А.Толстоухов, Л.Волкова);

- систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток екологічної культури (М.Фіцула);

- процес формування усвідомлено правильного ставлення до природного довкілля (О. Терентьєва);

- ознайомлення дітей із природою, в основу якого покладено екологічний підхід, за якого педагогічний процес спирається на основні ідеї та поняття екології (С.Ніколаєва).

Хоча за формою викладу трактування поняття “екологічне виховання” відрізняється, основним змістом екологічного виховання дошкільників сучасні вчені вважають два аспекти: передачу екологічних знань та їх трансформацію особистістю у ставленні до природи, що виявляється в діяльності.

Метою екологічного виховання є формування основ екологічної культури, основною складовою якої є екологічна свідомість. Результатом екологічного виховання вважається екологічна вихованість, яка складається з екологічних уявлень, емоційно-ціннісного ставлення до природи, екологічно доцільної поведінки та діяльності в природі. Екологічні уявлення дітей старшого дошкільного віку є водночас складовою виховання екологічної свідомості, складовим елементом екологічної культури, екологічної вихованості та підґрунтям формування позитивного емоційно-ціннісного ставлення до природи та екологічно доцільної поведінки в ній. Знання зв’язків і залежностей між природними об’єктами, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до природи слугують основою екологічно доцільної поведінки та діяльності згідно з законами природи, що є однією з актуальних проблем існування людини у природному середовищі.

Екологічна культура як якість особистості формується в системі безперервного екологічного виховання, основними складовими, які мають суттєвий вплив на дитину в період її дошкільного розвитку є: сім’я, заклади дошкільної освіти, засоби масової інформації.

2. Окреслено сучасні педагогічні технології формування природничо – екологічної компетентності дітей дошкільного віку.

Дослідження теоретичних засад формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку, аналіз наукових праць та освітніх

практик дало можливість сформулювати дефініцію феномена природничо екологічної компетенції дітей дошкільного віку, що трактується як складник їх життєвої компетентності, і становить конкретні знання про природу, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до її компонентів, обізнаність із правилами природокористування та їх дотримання та включає три компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісний.

Обов'язковим компонентом процесу формування природничо-екологічної компетентності є знання. Екологічні знання сприяють формуванню свідомого ставлення до довкілля, природи та закладають основи екологічної свідомості. Екологічна освіченість, окрім наявності екологічних знань, умінь і навичок, включає ще сформованість цінностей, установок, особистої поведінки, що забезпечують емоційноціннісне ставлення до природи та готовність дитини до природодоцільної діяльності.

Для формування в дошкільників основ природничо-екологічної компетентності використовують традиційні та нетрадиційні педагогічні технології. Традиційні технології спрямовані на способи реалізації змісту екологічного виховання, що ґрунтуються на використанні класичних форм роботи, методів та прийомів, та сприяють формуванню усвідомлено-відповідального ставлення до природи. Новітні технології екологічного виховання ґрунтуються на сучасних методах формування екологічних уявлень, серед яких: метод формування мислеобразів; метод екологічної лабіалізації; метод екологічних асоціацій; метод художньої репрезентації природних об'єктів; метод екологічної емпатії; метод екологічної рефлексії; гровий метод.

3. Проаналізовано форми, методи та засоби екологічного виховання дітей дошкільного віку.

Для формування екологічної свідомості та екологічної культури дошкільнят доцільне застосування таких методів і форм роботи:

– метод спостереження за навколишнім середовищем, екологічні бесіди, спрямовані на набуття знань з екологічного виховання дітей;

– групова дискусія, що розвиває вміння слухати і взаємодіяти між собою;

– метод аналізу ситуацій, що стимулює звертання до досвіду колег;

– ігрові методи (ситуаційно-рольові, дидактичні, творчі, імітаційні, ділові, що сприяють кращому засвоєнню інформації);

– досліди (спостереження, порівняння, опис, передбачення, класифікація та вимірювання);

– методи пошукової діяльності: • психодрама (метод групової роботи, де діти виконують ролі, моделюють життєві ситуації); • проективне малювання (для розуміння власних думок і почуттів); • психодіагностика (метод, при якому учасники – діти, виявляють себе і спілкуються без допомоги слів);

– музикотерапія (встановлює взаєморозуміння, довіру);

– метод інтеграції (театралізована, музична, рухлива діяльність).

Формування у дітей дошкільного віку екологічних знань і уявлень, розуміння цілісності всіх природних компонентів, виховання позитивного емоційно-ціннісного ставлення до природи можливе через використання різних засобів, серед яких: авторська казка природознавчого змісту, дидактичні ігри, освітнє середовище.

4. Проаналізовано педагогічний досвід вихователів закладів дошкільної освіти з екологічного виховання дітей дошкільного віку.

Проаналізувавши досвід вихователів закладів дошкільної освіти Л.Чернишової, В.Любарової, О.Ознамець, Т.Шікової, Н.Рябікіної, О.Вовк, Г. Суховерхої, Л.Лисенко, Л.Прозорової, В.Зінчук, О.Хухлаєвої, Л.Софянчук, О.Камінської, Ж.Кучеренко, ми дійшли до висновку, що дієвими засобами екологічного виховання дітей дошкільного віку є авторські екологічні казки, різні види ігор (ігрові навчальні ситуації, ігри – подорожі).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авторські казки природознавчого змісту: Навч.-метод. посібник /укладач Н. Г. Недодатко. Кривий Ріг: ДВНЗ «КДПУ», 2017. 152 с.

2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція) / Науковий керівник: А. М. Богуш. К.: Видавництво, 2012. 26 с.

3. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у С віті» / За наук. Ред О. Л. Кононко. К. : С вітич, 2008. 463 с.

4. Бех І.Д. Ранній розвиток дитини у сутнісному поданні: доповідь Другий Всеукраїнський форум «Ранній розвиток дитини – право кожного», Київ, 8-9 червня 2018р. / Національна академія педагогічних наук: Інститут проблем виховання. Дата оновлення: 16.06.2018. URL: http://ipv.org.ua/novyny/forum2018.html.

5. Бєлєнька Г. В. Дошкільнятам про світ природи: старший дошкільний вік : навч.-метод. посіб. 2-ге вид. Київ: Генеза, 2014. 112 с.

6. Бєлєнька Г. Екологічна казка в житті сучасної дитини. *Вихователь-методист дошкільного закладу.* 2012. № 2. С.17-24.

7. Бєлєнька Г.В., Конюхова Т.С. Авторські казки про природу як засіб формування основ екологічного світогляду у дітей дошкільного віку. *Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Наука і сучасність: Зб. наук. праць. Т. 43. Педагогіка. Філософія*. К., 2004. С. 20 – 29.

8. Бродовська А. М. Формування природничої компетентності старшого дошкільника в процесі використання особистісно орієнтованого. *Педагогічний дискурс*. 2011. вип. 9. С. 40 – 44.

9. Вахняк Н. Формування екологічної культури у дітей дошкільного віку засобами казки. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Сер : Педагогіка*. 2014. № 2. С. 232 – 237. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdpu_2014_2_39.

10. Взаємодія дитячого садка і сім'ї з питань екологічного виховання // Дитячий садок. 2004. №25 – 26. С. 50 – 67

11. Вітвицька С. С. Термінологічна система педагогіки вищої школи – основа формування, поглиблення, збагачення педагогічних знань студентів магістратури. Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання: монографія / за ред. проф. О. А. Дубасенюк. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 107–139.

12. Вовк О. Капці-мандрівники. *Дошкільне виховання*. 2016. № 2. С. 28 - 29

13. Волкова А. Психолого-педагогічні механізми сприймання авторських казок природознавчого змісту дітьми старшого дошкільного віку в контексті екологічного виховання. *Психолого-педагогічні науки.* 2012. №5. С. 4 – 9.

14. Волос Т. Формування еколого-природничої компетентності дошкільників засрбами авторської екологічної казки [Електронний ресурс]/ Т.Волос. URL: www.slideshare.net. (дата звернення: 02.10.18).

15. Горопаха Н. М. Екологізація розвивального середовища дошкільного закладу [Текст]. *Збірник наукових праць* [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. 2014. Вип. 65. С. 395-401

16. Горопаха Н.М. Виховання екологічної культури дітей. Рівне: Волинські обереги, 2001. 212 с.

17. Державна національна програма «Освіта. Україна XXI століття. – К., 1994. 61 с.

18. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология. – Ростов на Дону: Феникс, 1996. – 480 с.

19. Діденко В.Ф., Діденко Л.В., Кондрашова-Діденко В.І. Людина і світ: Словник. К.: Віра-Р, 1998. 88 с.

20. Дужук С. Т. Використання казки в екологічному вихованні дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2007. № 6. С. 38-39.

21. Екологічне виховання старших дошкільників / упоряд. В. Л. Сухар. – Харків : Ранок, 2009. 160 с.

22. Екологічне виховання дитини дошкільного віку / За ред. Ю.А.Агачової. Херсон: РІПО, 2011. 70с.

23. Еколого-економічний тлумачний словник-довідник / А.В. Толстоухов, Л.А. Волкова, Н.М. Білоус. К., 2003. 256 с.

24. Енциклопедія освіти / головний ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

25. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2628-14 (дата звернення: 04.05.2018). Закон України «Про освіту». URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page3. URL: http:// zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19.

26. Зінчук В. Усі потрібні на Землі. *Палітра педагога*. 2015. № 6. С. 19-21.

27. І знову казка стає в пригоді. За матеріалами книги О. Хухлаєвої, О. Хухлаєва «Лабіринт душі: терапевтичні казки», 2015. *Дошкільне виховання*. 2017. № 10. С. 5.

28. Камінська О. Як подолати страх? Допоможе казка! *Дошкільне виховання*. 2017. № 4. С. 10 - 12.

29. Карасьова К. В. Ігровий простір дитини. Київ : Шк. світ, 2011. 128 с.

30. Кононко О.Л. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні [текст]: Наук.-метод. посіб. / Наук.ред. О.Л. Кононко. К.: Ред.журн. «Дошкільне виховання», 2003. 243с.

31. Кононко О.Л. Формуємо у старших дошкільників цілісне світобачення [текст]: навчально-методичний посібник / Авт. кол-в: Кононко О.Л., Луценко В.О., Нечай С.П., Плохій З.П., Сидельникова О.Д., Старченко В.А., Терещенко О.П., Шелестова Л.В., Якименко Л.Ю. К. : «Імекс-ЛТД». 260 с.

32. Конституція України. К.: УВА, 1996. 115 с.

33. Кот Н. До питання про технології екологічного виховання дошкільників: загальний підхід. *Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія.* Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 23. С. 96–100.

34. Кот Н.М. Про нові аспекти змісту екологічного виховання дошкільників. *Бердянський державний педагогічний університет. Збірник наукових праць № 2*. Педагогічні науки. Бердянськ, 2005. С. 54-59.

35. Крутій К. Проектування освітнього простору дошкільного навчального закладу як умова розвитку здібностей дитини. Дата оновлення: 16.08.2016. URL: http://ukrdeti.com/proektuvannya-osvitnogo-prostoru-doshkilnogonavchalnogo-zakladu-yak-umova-rozvitku-zdibnostej-ditini/ (Дата звернення: 03.06.2018)

36. Кучеренко Ж. Казка як складова освітнього процесу. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 10. С. 59 – 62.

37. Лейко С. В. Поняття "компетенція" та "компетентність": теоретичний аналіз. *Педагогіка.* 2013. № 4. С. 128 – 135.

38. Лисенко Л. Казкові дороги. Палітра педагога. 2015. №2. С.18-19.

39. Лисенко Н. В. Теорія і практика екологічної освіти: дошкільник – педагог. Навчально-методичний посібник для ВНЗ. К.: Видавничий Дім "Слово", 2009. 400 с.

40. Лисенко Н. Психолого-педагогічні механізми сприймання авторської казки. К.: Вища школа, 1994. 398 с.

41. Лисенко Н.В. Екологічне виховання дітей дошкільного віку. Львів: Світ, 1994. 144 с.

42. Любарова В. Куточок природи в дитячому садку. Київ: Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2013. 112 с. (Бібліотека «Шкільного світу»).

43. Мусієнко М. М. Екологія: Тлумачний словник. К.: Либідь, 2004. 376 с.

44. Науменко Т. Формування природничо-екологічної компетентності дошкільників засобами авторської казки. Вихователь-методист дитячого садка. 2012. № 7. С. 25 -33 .

45. Недодатко Н. Г. Основи природознавства з методикою ознайомлення дітей з природою: курс лекцій: навч. посіб.: У 2 ч. Ч 1. 2-ге,вид. доп. Кривий Ріг : КНУ, 2015. 216 с.

46. Николаева С. Н. Экологическое воспитание дошкольника. Москва, 2006. 224 с.

47. Олексанров І. Екологічне виховання. URL: www.vmurol.com.ua/.../Ecologichne%20vihovannya%20u%20VNZ.pdf.

48. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : навч.-метод. посіб. / за ред. Г. С. Тарасенко. – Київ : Слово, 2010. 320 с.

49. Основи екологічного виховання в ДНЗ / За заг. ред. О. В. Рідкоус. Херсон.: РІПО, 2010. 70с.

50. Павлюк С. Ю., Русан Л. С., Колосінська Г. І. Мандруємо екологічною стежиною: дослідницькоекспериментальна діяльність дітей дошкільного віку в природі. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 168 с.

51. Павлюк С.Ю. Мандруємо екологічною стежиною: дослідницько-експериментальна діяльність дітей дошкільного віку в природі / авт.-упоряд.: С.Ю. Павлюк, Л.С. Русан, Г.І Колосінська. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 168с.

52. Пасічник А. Казка як засіб розвитку словесної творчості. *Дошкільне виховання.* 2009. № 10. С. 11 – 12.

53. Плохій З. П. Виховання екологічної культури дошкільників. К.: Редакція журналу “Дошкільне виховання”, 2002. 173 с.

54. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : Академвидав, 2004. 456 с.

55. Присяжнюк Л. А. Сучасні підходи до ознайомлення дошкільників з природою: теоретичний аналіз. URL: scholar.google.com.ua/citations?user=iS2He9sAAAAJ&hl...

56. Прозорова Л. Казка розуму навчає і від бід застерігає. *Дошкільне виховання*. 2017. № 1. С. 20 – 23

57. Прозорова Л. Казки, що вчать доброти. *Дошкільне виховання.* 2017. №3. С. 16-17.

58. Психолого-педагогічний супровід освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі: дайджест / [упоряд. О. М. Байєр]. Запоріжжя: ЛІПС, 2008. 236 с.

59. Пустовіт Н. А. Оберігаємо довкілля. *Дошкільне виховання*. 1999. № 6. С. 8 – 9.

60. Рославець Р. М. Психолого-педагогічні умови виховання екологічної культури дошкільників. Луцьк: Вежа, 1999. 97 с. 21.

61. Рябікіна Н. Казкова прогулянка. *Дошкільне виховання.* 2017. № 2. С. 26 – 27.

62. Софянчук Л. Казка як засіб розвитку особистості. Кіровоград, 2013. 25 с

63. Суховерха Г. Казка про Козу та семеро козенят на новий лад. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2015. № 6. С. 68-71

64. Тарасова Т. И. Экологическое образование на межпредметной основе. *Начальная школа*. 2000. № 10. С.14–18.

65. Творчо розвивальні технології в екологічній освіті дошкільників / [Уклад. І. В. Туманова, Т. В. Круть]. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2005. 92 с.

66. Терентьева Е.Ф. Формирование у детей 6 лет первоначальных знаний о единстве организма и среды. Л. 1980. 171 с.

67. Туров М. Творимо добру казку: методика розвитку творчих здібностей шляхом творення нових казок. *Бібліотечка вихователя дитячого садка*. 2004. № 21.-22. С. 62-63

68. Усова А. П. Роль игры в воспитании детей. М.: Просвещение, 1976. 96 с.

69. Ушинський К. Педагогічні твори. К.: Педагогіка, 1990. 528

70. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. К.: Академія, 2000. 544 с.

71. Чернишова Л. Поміркуймо над казкою. *Вихователь-методист дошкільного закладу.* 2012. № 2. С. 30-33.

72. Шікова Т. Лапчик і горіх. *Дошкільне виховання*. 2015. № 10. С. 25 - 27.

73. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою : Підручник для педінститутів / Н. Ф. Яришева. Київ : Вища школа, 1993. – 260 с.

74. Änggård E. Children's gendered and non-gendered play in natural spaces, Children, Youth and Environments, 2011. Vol. 21, no 2, p. 5—33. URL: http://su.divaportal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A474994&dswid=-5535

75. Bonnett M., Williams J. Environmental Education and Primary Children's Attitudes towards Nature and the Environment. Cambridge Journal of Education, June 1998, 28(2), p. 159-174. doi: 10.1080/0305764980280202

76. Dyment J.E., Bell A.C. Grounds for health: The intersection of green school grounds and health promoting schools, Environmental Education Research, 14, (1) pp. 77-90. doi:10.1080/13504620701843426 URL: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13504620701843426

77. Hyun E. How is young children’s intellectual culture of perceiving nature different from adults’? Environmental Education Research. 2005. Vol. 11. № 2. P. 199–214. doi: https://doi.org/10.1080/13504 62042000338360.

78. Nature Preschools and Kindergartens at Record Numbers in the U.S.: Natural Start Alliance. North American Association for Environmental Education. Washington DC, 2017. November 17. URL: http://naturalstart.org/bright-ideas/nature-preschools-and-kindergartens-record-numbers-us.

79. O’Brein L., Murray R. Forest School and its impacts on young children: Case studies in Britain. Urban Forestry & Urban Greening. 2007. Vol. 6. Issue 4. P. 249–265. https://doi.org/10.1016/j. ufug.2007.03.006

80. Romaniak J. Leśne przedszkola – bez murów, z otwarciem na naturę. URL: https://dziecisawazne.pl/ lesne-przedszkola-bez-murow-z-otwarciem-na-nature/

Додатки

Додаток 1

Екологічні ігри та вправи для дітей дошкільного віку

Дошкільний вік - самоцінний етап у розвитку екологічної культури особистості. Екологічні ігри сприяють не тільки отримання знань про предмети і явища природи, але і формують навички дбайливого і неруйнівного поводження з навколишньою природою.

Граючи, діти вчаться: любити, пізнавати, берегти і множити.

Пропоновані ігри містять цікаві факти про життя тварин і рослин, головоломки і хитромудрі питання про природу і сприяють розвитку допитливості.

Гра з м'ячем «Я знаю...»

Мета: Формувати вміння називати кілька предметів об'єкти одного виду.

Розвивати вміння об'єднувати предмети за спільною ознакою.

Ігрові дії:

Діти стають у коло, в центрі - ведучий з м'ячем. Ведучий кидає м'яч і називає клас об'єктів природи (птахи, дерева, квіти, тварини, рослини, комахи, риби). Дитина, що зловив м'яч, говорить: «Я знаю 5 назв квітів» і перераховує (наприклад, ромашка, волошка, кульбаба, конюшина, кашка) і повертає м'яч ведучому. Другій дитині ведучий кидає м'яч і говорить: «Птахи» і так далі.

«Птахи, риби, звірі»

Мета: Вправляти дітей в умінні називати предмет певної групи предметів.

Ігрові дії:

Ведучий кидає м'яч дитині і вимовляє слово «птахи». Дитина, що зловив м'яч, повинен підібрати видове поняття, наприклад, «воробей», і кинути м'яч назад. Наступний дитина повинна назвати птаха, але не повторитися. Аналогічно проводиться гра зі словами «звірі» і «риби».

«Вгадай, що в руці»

Мета: Розрізняти на дотик овочі, фрукти і ягоди.

Ігрові дії:

Діти стоять у колі, руки тримають за спиною. Вихователь розкладає в руки дітям муляжі овочів, ягід і фруктів. Діти повинні відгадати. Вихователь показує, наприклад, грушу і просить визначити, у кого такий же предмет об'єкта (фрукт, овоч, ягода).

«Вгадай, яка птах співає?»

Мета: Вміння визначати за звукового запису голосу птахів.

Визначати, яка птах співає і співає (тонко, звучно, мелодійно, крикливо, тихо, протяжно і так далі).

Виховувати інтерес і турботливе ставлення до птахів.

Ігрові дії:

Педагог пропонує послухати запис голосів птахів. Треба визначити, яка птах співає. Як можна визначити по голосу яка птах співає і як. Запропонувати дітям потренуватися в проголошенні звуків пісеньок птахів. У грі використовується диск із записом голосів птахів.

«Рослини лісу, саду, городу»

Мета: Розширювати знання дітей про рослини лісу, саду та городу.

Ігрові дії: аналогічно гри «Я знаю ...»

«Сад - город»

Мета: Закріплювати знання дітей про те, що росте в саду чи на городі.

Розвивати у дітей пам'ять, увагу.

Ігрові дії:

Вихователь приносить кошик з овочами і фруктами.

- Діти, я випадково переплутала овочі і фрукти. Допоможіть мені, будь ласка. У процесі гри діти узагальнюють предмети одним словом, визначають місце вирощування овочів і фруктів.

«Що це таке?»

Мета: Вправляти дітей в умінні відгадувати предмети живої або неживої природи.

Розповідати ознаки предметів.

Ігрові дії:

Вихователь чи ведучий загадує живої або неживої природи і починає перераховувати його ознаки, а діти повинні відгадати заданий предмет.

«Хитромудрі питання»

Мета: Розвивати кмітливість і винахідливість.

Ігрові дії:

Вихователь читає загадку-задачку:

Росли чотири берези.

На кожній березі -

За чотири великі гілки,

На кожній великій гілці -

За чотири маленьких гілки,

На кожній маленькій гілці -

По чотири яблука.

Скільки всього яблук?

«Літає, плаває, бігає»

Мета: Зображати спосіб пересування об'єкта.

Ігрові дії:

Ведучий називає або показує дітям об'єкт живої природи і пропонує дітям зобразити спосіб пересування цього об'єкта. Наприклад, при слові «ведмідь» діти починають наслідувати ходьбі як ведмідь; «сорока» діти починають махати руками і так далі.

«Переліт птахів»

Мета: Впізнавати і називати зимуючих і перелітних птахів.

Закріплювати поняття «зимуючі», «перелітні».

Ігрові дії:

На столі розкладені предметні картинки птахів. Кожен учасник гри бере картинку і «перетворюється» в певну птицю. Дитина говорить: «Я - ворона!», «Я - горобець!», «Я - журавель!», «Я - зозуля!» і так далі. За сигналом ведучого:

«Раз, два, три на своє місце лети!», діти, у яких картинки із зображенням зимуючих птахів біжать до умовного зображення (зимовий пейзаж), інші діти, у яких картинки із зображенням перелітних птахів, біжать до іншого умовного знаку (весняний пейзаж). Грати можна кілька разів, діти повинні брати різні картинки.

«Схожі - не схожі»

Мета: Розвивати у дітей вміння абстрагувати, узагальнювати, виділяти предмети,

Подібні за одним властивостями і відмінні по інших, зіставляти, порівнювати предмети або зображення.

Ігрові дії:

У грі використовується ігровий екран з трьома «вікнами - прорізами», в які вставляються стрічки з умовними позначеннями властивостей; стрічки - смужки з позначеннями властивостей предметів. В перше і третє «вікно» вставляються смужки із зображенням предметів, по друге - смужка з позначенням властивостей.

Варіанти можуть бути різні:

1 варіант: Дитині пропонується встановити «екран» так, щоб у першому і третьому вікні розмістилися предмети, що володіють властивістю, зазначеним у другому «вікні».

На початковому етапі освоєння гри освоєння гри властивість задається дорослим, потім діти самостійно можуть встановлювати вподобаний ознака. Наприклад, перше «вікно» - яблуко, друге «вікно» - коло, третє «вікно» - м'яч.

2 варіант: Одна дитина встановлює перше «вікно», другий - вибирає та встановлює властивість, яким дані володіє, третій - повинен підібрати предмет, відповідний до першого і другого «вікна». За кожен правильний вибір діти отримують фішку. Після першого туру діти міняються місцями.

3 варіант: використовується на заключних етапах освоєння. Грати можна з великою групою дітей. Дитина загадує «загадку» - вибудовує в першому і в третьому вікні» зображення володіють загальною властивістю, при

цьому друге «вікно» приховано. Інші діти здогадуються, ніж зображені предмети схожі. Дитина, вірно назвав загальна властивість, отримують право відкрити друге «вікно» або загадати нову «загадку».

«Хто де живе?»

Мета: Визначати місце середовища проживання тваринного, правильно визначати місце «вдома» об'єкта.

Ігрові дії:

У вихователя картинки із зображеннями тварин, а у дітей - із зображеннями місць проживання різних тварин (нора, дупло, барліг, річка, гніздо і так далі).

«Пори року»

Мета: Формувати у дітей поняття про пори року та про залежність життя живої природи від сезонних змін, що відбуваються в неживій природі.

Ігрові дії:

Вихователь розповідає дітям про те, що часи року постійно змінюються. Діти називають послідовно пори року та характерні ознаки.

Вихователь показує картинки із зображенням пори року і картинки об'єктів, у яких відбуваються різні зміни, наприклад, заєць білий - зима; розпустилася пролісок - весна, достигла суниця - літо і так далі. Діти повинні пояснювати зміст картинки.

«Запитання - відповідь»

Мета: Розвивати вміння відповідати на поставлені питання.

Проявляти винахідливість, кмітливість.

Ігрові дії:

Педагог задає питання, а діти відповідають

Питання:

1. Чому людина озирається назад? (тому що у нього на потилиці очей немає).

2. Від чого кішка бігає? (не вміє літати).

3. Яким гребінцем голову не причешешь? (півнячим).

4. Скільки яєць можна з'їсти натщесерце? (одне: після першого вже не буде натщесерце).

5. Від чого гусак плаває? (від берега).

6. Ніж до неба докінешь? (поглядом).

7. По чому собака бігає? (по землі).

8. Що можна побачити із закритими очима? (сон).

9. Без чого хліба не спечеш? (без кірки).

10. За чим у роті мову? (за зубами)

11. У кого є шапка без голови, нога без чобота? (у гриба).

«Квіти» (рухлива гра)

Мета: Називати і розрізняти квіти.

Виховувати любов і вміння милуватися їх красою.

Ігрові дії:

Діти згадують садові та лісові квіти, порівнюють їх.

Кожен учасник гри вибирає для себе емблему квітки. У кожної дитини своя картинка. Одне і теж назва не може бути в кількох дітей.

За жеребом вибраний квітка, наприклад, волошка, починає гру.

Він називає який-небудь квітка, наприклад мак або троянда. Мак біжить, а волошка наздоганяє його. Коли маку загрожує небезпека бути пійманим, він називає який-небудь інший квітка, що бере участь в грі. Тікає названий квітка.

Спійманий квітка змінює свою назву і знову включається в гру. Перемагає той, хто жодного разу не був спійманий.

«Головоломки»

Мета: Розширювати знання дітей про тваринний і рослинний світ.

Сприяти вмінню розмірковувати, робити умовиводи.

Виховувати доброзичливе ставлення до тварин і рослин.

Ігрові дії:

Вихователь або підготовлений дитина загадує задачі - головоломки:

1. На грядці сидить шість воробйов, до них прилетіли ще п'ять. Кіт підкрався і схопив одного горобця. Скільки залишилося горобців?

2. Пара коней пробігла 40 км. По скільки кілометрів пробіг кожен кінь?

3. На галявині росли садові квіти: ромашки, волошки, троянди, конюшина, фіалка. Таня зірвала всі 1 троянду, 2 конюшини, 3 ромашки. Скільки у Тані квітів у букеті? (визначити садові та лісові квіти, порахувати тільки лісові квіти).

4. У вазі лежать фрукти: банани, апельсини, яблука, помідор, огірок, лимони. Скільки всього фруктів лежить у вазі?

5. На грядці виросли соковиті, смачні яблука і мандарини, стигла вишня і баклажан. Скільки овочів зросло на грядці?

«Дізнайся за оголошенням»

Мета: Продовжувати знайомити з особливостями тварин і птахів (зовнішній вигляд, поведінка, середа проживання)

Розвивати логічне мислення.

Ігрові дії:

Педагог пропонує дітям пограти. Пояснює правила гри, треба уважно послухати оголошення і відгадати про кого йде мова (тварина або птах) йдеться в оголошенні. Той, хто вгадав, отримує фішку і в кінці гри підводиться підсумок.

1. Приходьте до мене в гості! Адреси не маю. Свій будиночок завжди ношу на собі.

2. Друзі! Кому потрібні голки, звертатися до мене.

3. Набридло повзати! Хочу злетіти. Хто позичить крила?

4. Допоможу всім, у кого зламався будильник?

5. Прошу розбудити мене навесні. Приходьте краще з медом.

6. Хочу звити гніздо. Позичте, подаруйте пух і пір'я.

7. Щось дуже нудно стало одному вити на місяць. Хто складе мені компанію?

8. Тому, хто знайде мій хвіст! Залиште його собі на пам'ять. Я успішно виховую новий!

9. Вже 150 років чекаю одного! Характер позитивний. Недолік тільки один - повільність.

10. Всім, всім, всім! У кого виникла потреба у рогах. Раз в рік звертайтеся до мене.

11. Вчу всіх наук! З пташенят за короткий час роблю птахів. Прошу врахувати, що заняття проводжу вночі.

12. Добрим, але самотнім птахам можу допомогти знайти сімейне щастя! Сидіть моїх пташенят! Материнських почуттів ніколи не мала і мати не буду. Бажаю щастя в особистому житті. Ку-ку!

13. Я найчарівніша і найпривабливіша! Кого хочеш обману, обвівши навколо пальця. Враховуючи все це, настійно прошу називати мене по імені-по батькові. Патрикеевной більше не називати!

«Де що зріє?»

Мета: Вправляти в умінні використовувати знання про рослини, порівнювати плід дерева з його листям.

Ігрові дії:

На фланелеграф викладаються дві гілки: на одній - плід і листя однієї рослини (яблуня), на інший - плоди і листя рослин. (Наприклад, листя агрусу, а плоди груші). Ведучий задає питання: «Які плоди дозрівають, а які ні?». Діти виправляють помилки, допущені в складанні малюнка.

«Поштар приніс листа»

Мета: Розвивати вміння описувати предмети і впізнавати їх за описом.

Ігрові дії:

Вихователь приносить в групу коробку і каже, що поштар приніс посилку. У посилці різні овочі і фрукти. Діти дістають пакети з коробки, заглядають в них і описують те, що їм приніс листоноша. Інші діти відгадують.

«Пташка»

Мета: Розрізняти дерева по листю.

Виховувати правильно вести себе в грі: не підказувати один одному, не перебивати однолітків.

Ігрові дії:

Перед початком гри діти згадують різні дерева, порівнюють їх за формою і величиною листя.

Діти повинні перед грою підібрати для себе фант - яку дрібну річ, іграшку. Гравці сідають і вибирають збирача фантів. Він сідає в середину кола і іншим гравцям дає назви дерев (дуб, клен, липа і так далі) і діти беруть і одягають вінок з листя. Кожен повинен запам'ятати свою назву. Збирач фантів каже: «Прилетіла пташка і сіла на дуб». Дуб має відповісти: «На дубі не була, полетіла на ялинку». Ялинка називає інше дерево і так далі. Хто прогавить - віддає фант. Наприкінці гри фанти викуповуються.

«Сніжний ком»

Мета: Розширювати знання дітей про перелітних птахів».

Розвивати увагу і спостережливість.

Ігрові дії:

Ведучий показує картинку, на якій зображена перелітний птах.

Діти дивляться на картинку і розповідають про неї по черзі: перша дитина - перше пропозицію, друга дитина - попереднє речення і своє, третя дитина повторює два попередніх і додає своє. Наприклад: «Грач - перелітний птах». - «Грач - перелітний птах. Він великий і чорний». - «Грач - перелітний птах. Він великий і чорний. Місце їх проживання називається грачевник» і так далі.

«Кого чим почастуємо?»

Мета: Знати, чим живляться тварини і птахи.

Ігрові дії:

Ведучий перекидає м'яч дітям і називає об'єкт (тварина, птах), а діти відповідають і повертає м'яч ведучому. Наприклад, горобець - крихти і насіння; синиця - сало; корова - сіно; кролик - морквина; кішка - мишка, молоко; білка - шишка, ягоди і так далі.

Гра «Добре - погано»

Мета: Вдосконалювати знання дітей про явища живої і неживої природи, тварин і рослини.

Ігрові дії:

Педагог чи вихователь пропонує дітям різні ситуації, а діти роблять висновки, наприклад: «Ясний сонячний день осені - добре чи погано?» «У лісі пропали всі вовки - це добре чи погано?» «Кожен день ідуть дощі - це погано чи добре?», «Снігова зима - це добре чи погано?» «Всі дерева зелені - це добре чи погано?» «Багато квітів в нашому саду - це добре чи погано?», «У бабусі в селі є корова - це добре чи погано?» «Зникли всі птахи на землі - це погано чи добре?» і так далі.

«Хто за ким?»

Мета: Показати дітям, що в природі все пов'язано між собою.

Продовжувати виховувати у дітей дбайливе ставлення до всіх тварин.

Ігрові дії:

Вихователь пропонує викликаному дитині з'єднати стрічкою всіх тварин, які полюють друг за іншому. Інші діти теж допомагають знайти правильні картинки з тваринами. Можна запропонувати починати гру з рослини, жаби або комара.

«Кожному своє місце»

Мета: Формувати у дітей вміння користуватися схематичними зображеннями узагальнюючих понять.

Виховувати самостійність, вміння логічно мислити.

Ігрові дії:

Педагог роздає по одній картці кожному дитині (одного типу). Потім роздає кожній дитині по черзі по одній картинці. Діти, отримавши картинку, повинні помістити її під схематичним зображенням поняття, до якого підходить зображення на цій картинці. Коли всі картинки розібрані, діти перевіряють правильність своїх дій і дій своїх однолітків.

Діти повинні самостійно перевірити правильність виконання завдання і пояснити чому виконали саме так.

«Сокіл і лисиця» (рухлива гра)

Мета: Розширювати знання дітей про дикому тваринному і хижій птиці.

Вміння швидко діяти за сигналом ведучого.

Ігрові дії:

Вихователь пропонує дітям пограти в гру «Сокіл і лисиця». Показує картинку сокола і розповідає про те, де живе цей птах, як поводиться.

Згадати звички лисиці.

Вибрати «сокола» і лисиці за бажанням дітей або використовувати лічилки.

Інші діти - «соколята». Сокіл вчить своїх соколят літати. Він легко бігає в різних напрямках і одночасно робить руками літальні руху. Зграйка соколят біжить за соколом і точно повторює його руху. В цей час раптом вискакує з нори лисиця.

Соколята швидко присідають навпочіпки, щоб лисиця їх не помітила.

Поява лисиці визначається сигналом ведучого. Лисиця ловить тих, хто не встиг присісти.

«Що буде, якщо ...?»

Мета: Знати, що треба робити для того, щоб берегти, зберігати і примножувати природу.

Розвивати вміння робити висновки й умовиводи.

Ігрові дії:

Вихователь задає ситуацію для обговорення з дітьми, з якої діти приходять до висновку, що необхідно дотримуватися почуття міри і берегти природу. Наприклад: що буде, якщо в річку один хлопчик кине банку з-під «коли»? А два? А три? А багато хлопчиків? Що буде, якщо вихідний з лісу одна сім'я привезе оберемок пролісків? Дві сім'ї? П'ять? Що буде, якщо в одного водія машина викидає багато вихлопних газів? Три машини? Половина водіїв міста? Що буде, якщо в лісі одна людина включить магнітофон на повну

потужність? Група туристів? Всі відпочиваючі в лісі? (Аналогічно - про багатті, про зламаній гілці, про впійману метелику, про розореному гнізді і так далі).

Додаток 2

ІГРОВІ НАВЧАЛЬНІ СИТУАЦІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ ЛІТЕРАТУРНИХ ПЕРСОНАЖІВ

У дітей дошкільного віку багато улюблених героїв казок і популярних мультфільмів. Ці персонажі можна використовувати для створення ігрових ситуацій, які дозволяють розширити уявлення дітей про рослини і тварин, викличуть добрі почуття до них. Особливо важливі такі герої, які представлені ляльками. При розробці ігрових навчальних ситуацій потрібно використовувати характерні, примітні риси казкових героїв, особливості їхньої поведінки.

ІГРОВІ НАВЧАЛЬНІ СИТУАЦІЇ З КАРСОНОМ

Карлсон, герой відомої казки Астрід Ліндгрен, добре знайомий дітям по книзі і мультфільму. Він живе на даху; має пропелер за спиною і літає де хоче; ласун (любить свіжі пампушки і варення); бешкетник (влаштовує безлад, розбиває люстру і т. д.); сміливий і любить пригоди, але йому самотньо, тому він хоче дружити з малюком. Ці особливості і виразність образу ляльки, яка широко використовується на заняттях в дошкільних навчальних закладах, дозволяють створити ігрові навчальні ситуації для роботи з дітьми.

Карлсон вирощує овес на даху
(для дітей середнього дошкільного віку)

Дидактична мета: вчити дітей сіяти і вирощувати овес; уточнити їх уявлення про умови, необхідні для росту рослин; виховувати доброзичливе ставлення до переживань персонажа.

Хід гри. Дана ігрова ситуація може бути включена в заняття, на якому взимку діти вчитимуться пророщувати зернові культури. Вихователь пояснює дітям процес посіву (використовується овес або якась інша культура). Зелена підгодівля потрібна мешканцям живого куточка (птахам, черепахам, хом'якам, свинкам, кроликам і курам). Дошкільнята сіють насіння в коробочки, педагог промовляє з дітьми умови, необхідні для їх проростання. Карлсон з'являється у другій частині заняття, коли потрібно закріпити нові знання. Вихователь від імені Карлсона каже: «Діти, я живу на даху будинку. У мене є сусід - горобець.

На жаль, варення він не їсть, але дуже любить крихти і зернятка. Я пролітав повз ваших вікон і побачив, що ви сієте насіння. Добре б і мені десь знайти зерен. Я подарував би їх своєму сусідові горобцю».

Вихователь просить дітей пояснити Карлсону, навіщо вони посіяли овес, що з нього виросте, навіщо тваринам потрібна взимку зелень. Пропонує посіяти насіння для Карлсона. Одні діти садять, інші пояснюють гостю, як треба доглядати за посівом. Прощаючись з Карлсоном, вихователь каже: «Не забувай поливати овес, а то він не виросте!»

Через два тижні, коли з'являться дружні сходи, вихователь може обговорити з дітьми питання про те, що допомогло прорости насінню. Сприятливі умови - земля, вода, тепло і світло - дозволили з'явитися зеленим сходам.

Лунає шум пропелера, і з'являється Карлсон з коробочкою, в якій земля покрита льодом. Діти з подивом розглядають вміст коробочки. Карлсон дуже засмучений, просить дітей пояснити йому, чому насіння не проросло. Якщо дошкільнята не можуть відповісти, педагог просить їх подивитися у вікно, уточнює - на дворі зима. Потім вихователь каже Карлсону: «Ти зробив все правильно, але не врахував, що на вулиці зима, на твоєму горищі холод, на морозі вода перетворюється в лід, без води і в холоді насіння не можуть прорости. Але ти не переймайся, діти тобі допоможуть». Діти співчувають Карлсону - гладять його по голові зі словами: «Ми дамо тобі коробочку з зеленим вівсом, і ти подаруєш його горобцю. А влітку, коли буде тепло, сам виростиш овес».

Карлсон розповідає про пташині гнізда

(для дітей старшого дошкільного віку)

Дидактична мета: уточнити уявлення дітей про те, як і навіщо птиці навесні влаштовують гнізда (щоб вивести пташенят).

Хід гри. Ця ігрова навчальна ситуація використовується навесні після ряду спостережень за будівництвом гнізд, поведінкою птахів. Під час прогулянки з'являється Карлсон з кошиком (сумкою) і розповідає дітям, що на

даху його будинку і на деревах з'явилося багато птахів. Вони збуджені - голосно кричать, цвірінькають, проганяють один одного, носять в дзьобах якісь палки, гілочки, соломинки, сваряться через них. Просить пояснити, що відбувається. Діти розповідають йому про свої весняні спостереженнях.

«Тепер я розумію, що прийшла весна, - каже Карлсон. - Птахи почали вити гнізда, шукають затишні місця, щоб вивести пташенят, ділять між собою дах. Але мене їм не прогнати - у них немає такого чудового пропелера. Я вам розповім, які гнізда вони роблять.

Найбільше гніздо у ворони. Воно на тополі, що росте біля мого будинку. Взимку я не звертав на нього уваги, думав, що це просто купа гілок. Виявилося, що це справжнісіньке гніздо. Зараз ворона вирішила його відремонтувати - одні гілки витягує, а інші вставляє. Один раз вона полетіла, а я вирішив полежати в її гнізді - адже я сама хвора людина на світі! Лежу - раптом вона летить. Що тут було! Каркати почала в усе горло, гілку, що несла, впустила. Зібрала цілу зграю ворон, всі кричать-кричать, я мало не оглух. Так і не зумів, як слід полежати. Може, і мені побудувати гніздо? Набридло жити на даху ...

Діти, ви принесіть побільше гілок, а потім я розповім вам про мого сусіда горобця». (Діти збирають гілки для Карлсона, кладуть в його сумку).

Потім Карлсон продовжує: «Горобець теж вирішив звити гніздо, але не на дереві, а під самим дахом. Поклав туди кілька соломинок і вирішив, що все готово. Горобчику його гніздо не сподобалося. Напевно, буде його добудовувати. А ось голуби влаштовують гнізда прямо на стіні будинку: невеликий виступ, там і приземлитися важко, а вони будують. І теж, як горобці, кладуть кілька гілочок, соломинок - ось і готово. Ледарі - не те, що ворона! ».

Карлсон навчається доглядати за кімнатними рослинами

(для дітей середнього дошкільного віку)

Дидактична мета: виховати дбайливе ставлення до кімнатних рослин; уточнити їх назви; розповісти про те, в яких умовах вони добре себе почувають.

Хід гри. За відсутності дітей вихователь створює ігрову ситуацію: влаштовує безлад (знімає квіти з підвіконня і як попало розставляє на підлозі і

стільцях). Поруч на підлогу садить Карлсона. Повідомляє дітям, що в їх відсутність в приміщенні відбулося щось дивне - хтось влаштував безлад .. Звертається до Карлсона: «Признавайся! Це твої витівки? »Карлсон відповідає, що він літав неподалік і захотів зазирнути до дітей, але рослини заважали йому відкрити вікно, і він став скидати їх на підлогу.

Вихователь каже: «Карлсон, напевно, не знає, що кімнатні рослини живі. Вони дуже ніжні, так з ними звертатися не можна. Діти, давайте обережно поставимо квіти на місце. Розповімо Карлсону, як потрібно доглядати за ними».

Діти ставлять кімнатні рослини на свої місця. Вихователь від імені Карлсона подає репліки, задає питання.

Карлсон вирощує зелену цибулю

(для дітей середнього дошкільного віку)

Дидактична мета: розширити уявлення дітей про умови, необхідні для росту і розвитку рослин (грунт, волога, тепло, світло); виховати спостережливість, співчуття, дбайливе ставлення до результатів праці.

Хід гри. Діти розглядають посаджені один-два тижні назад цибулини, вимірюють довжину зелених паростків. Лунає шум мотора, і в кімнаті з'являється Карлсон. В руках у нього коробочка, де він посадив цибулю. Карлсон виростив її на горищі дитячого садка і хоче подарувати малюкам. Вихователь розповідає дошкільнятам про те, які умови необхідні для росту цибулі.

Діти помічають, що паростки у цибулини Карлсона маленькі, зігнуті, жовтого кольору. Всі дивуються. Зсовується, що Карлсон кожен день поливав землю, в яку була посаджена цибулина. Значить, вода і грунт тут ні при чому. Що ж сталося? Діти запитують, де Карлсон тримав коробочку з цибулиною. Виявляється, на горищі дитячого садка, де він живе, немає вікон, тому там темно, як уночі. Діти здогадуються, яку помилку зробив їх друг, - для того, щоб вирости, цибулі було мало світла. Карлсон дуже засмутився, і діти пропонують йому поставити коробочку на підвіконня, де тепло і багато світла. Протягом

декількох днів вони спостерігають за цибулею. Незабаром паростки стають зеленими. Карлсон радіє разом з дітьми.

Додаток 3

ІГРОВІ НАВЧАЛЬНІ СИТУАЦІЇ «ПОДОРОЖІ»

Традиційною для дошкільнят є гра в подорожі, численні варіанти якої підходять для дітей різного віку.

«Подорож» - це збірна назва, під ним розуміється сюжетно рольова гра, в якій діти «відвідують» нові місця або установи. У такій грі їх увагу може бути зосереджено на різних моментах: сюжеті, рольових діях, уявної ситуації. Діти роблять «поїздки»: пасажири сидять, виходять і заходять на зупинках, купують квитки, водій сидить за кермом, управляє транспортом. З'являються рольові взаємини під час поїздки - мама розмовляє з дітьми, з іншими пасажирами, водій оголошує зупинки, попереджає про небезпеку при виході з автобуса і т. д.

Важливою особливістю гри є те, що в ній завжди є провідний (екскурсовод, керівник походу і т.д.), роль якого бере на себе дорослий. Саме тому в процесі гри діти дізнаються багато нового про місця, де вони «побували» під час «подорожі». Цю сторону гри можна використовувати в дидактичних цілях при ознайомленні дітей з природою.

Відвідування зоопарку

(для дітей середнього і старшого дошкільного віку)

Дидактична мета: розширити уявлення дошкільнят про дикі тварини; познайомити з тваринами, занесеними до Червоної книги.

Хід гри. У приміщенні групи з меблів або будівельного матеріалу вихователь влаштовує «клітки», в яких знаходяться «тварини» (великі іграшки або картини). Можна спорудити «ставок» для водоплавних птахів, «загін» для коней; в зоопарку можна влаштувати акваріум, мавпятник і т. д.

Відвідувачі зоопарку можуть взяти з собою «своїх дітей» - ляльок (вихователь теж може бути з «сином» або «дочкою»). Касир, продаючи квитки, попереджає про те, що зоопарк через годину закривається, і просить дітей не затримуватися Контролер, пропускає відвідувачів і відриває квитки, просить дітей не підходити близько до «кліток», не годувати тварин на території зоопарку. Відвідувачів зустрічає екскурсовод який розмовляє з ними,

розповідає про вихованців (про те що вони їдять, як себе ведуть, який у них характер). У ролі екскурсовода виступає вихователь, але може бути і дитина зі старшої групи. Дітям кажуть, що співробітники зоопарку люблять його мешканців, піклуються про них. Екскурсовод біля кожної «клітинки» веде з дітьми розмову: з'ясовує, що вони знають про цю тварину, а потім коротко дає нову, невелику за обсягом інформацію.

При відвідувачах можна організувати роздачу корму, огляд тварин ветеринарним лікарем, чистку «клітин». Ці рольові дії, що виконуються дітьми, підтримують ігрову ситуацію і дозволяють дітям отримати нові відомості, при цьому виховується дбайливе ставлення до тварин.

Завершальними об'єктами огляду можуть бути тварини, які занесені до Червоної книги і охороняються державою (білогрудий ведмідь, кінь Пржевальського, сніжний барс, уссурійський тигр, гепард, кавказький леопард). Екскурсовод розповідає про те, де мешкають ці тварини, чому їх так мало залишилося, як їх охороняють.

Примітка. Для самих старших дошкільнят ця ігрова навчальна ситуація може бути проведена з гумовими і пластмасовими іграшками невеликого розміру, клітинами і приміщеннями для яких можуть служити осередки шаф і стелажів. Такий зоопарк може бути організований на столах.

Малюки у зоопарку

(для дітей молодшого дошкільного віку)

Дана ігрова навчальна ситуація є полегшеним варіантом попередньої гри і переслідує ті ж дидактичні цілі (за винятком знайомства дітей з Червоною книгою). В процесі гри можна використовувати посібники та іграшки, які реалістично зображують тварин (картини портретного типу, м'які іграшки, з фарбуванням наближеною до природної). Рекомендується обладнати майданчик молодняка. Загальна кількість тварин не повинно перевищувати п’яти шести видів.

Відвідування тваринницької ферми

(для дітей старшого дошкільного віку)

Дидактична мета: виховувати інтерес і дбайливе ставлення до тварин; уточнити уявлення дітей про свійські сільськогосподарські тварини: зміст на фермі, годування, догляд, їх використання. Знайомити дітей з працею тваринника.

Хід гри. Вихователь в групі або іншому приміщенні влаштовує ферму для сільськогосподарських тварин, в якій знаходяться корови, свині, кози, вівці. Це можуть бути «загони», зроблені зі стільців або великого «будівельника». В якості тварин можуть бути картини з наочного посібника «Домашні тварини» або відповідного розміру і вигляду іграшки. У кожному «загоні» може бути декілька тварин, можуть бути дорослі тварини та їх дитинчата.

Привівши дітей на ферму, вихователь одягає білий фартух і косинку - стає дояркою. І вже в цій ролі проводить з дітьми екскурсію: у кожного «загону» запитує, хто в ньому знаходиться, навіщо містять цих тварин. Розповідає, як їх годують, як за ними доглядають, як лагідно з ними поводяться. Розповідає про працю тваринників, пропонує дітям допомогти нагодувати тварин. Діти роздають, заздалегідь, заготовлене «сіно», іграшкові овочі (зліплені з глини, пластиліну або вирізані з картону). Діти можуть допомогти навести порядок в «клітинах» (підмести, протерти). Доярка каже, що праця тваринників нелегка, але дуже важлива, тому що вони забезпечують всіх людей молоком, м'ясом, шерстю. Доярка прощається з дітьми, запрошує їх приходити ще на ферму (вихователь знімає атрибути одягу), і всі повертаються.

Примітка. Якщо ігрова навчальна ситуація проводилася в групі, педагог може не розбирати споруджені ферми, дошкільнята скористаються ним для самостійної гри.

Додаток 4

Авторські казки з екологічного виховання дошкільників

(автор Гупало Л.М.)

Казка «Соняшник і Сонце»

Піднялись трави. Повитикались з землі паростки квітів. Сонечко пригрівало, стебла квітів підростали, з'являлись нові листочки. І через деякий час розкрились пуп'янки квітів. Нечесані барині красувались своїми різнобарвними пелюстками. «Які ми вродливі» — промовляли вони. Нагідки, волошки, півники вихвалялись своїм вбранням.

Сонечко посилало ласкаве своє проміння на землю квітам. Усе розквітло навкруги, лише одна квітка не розкрила своїх пелюсток. Стебло її все тягнулось і тягнулось вгору до Сонечка. Всі очікували якою ж вона буде. І ось квітка розкрилась. Жовті пелюстки золотавились круг темного кола. Це був Соняшник. Квіти хотіли висловити їй своє вітання. Звисока подивилась вона на своїх сусідів — бо вважала себе найгарнішою. Підняла квітка свою голівку до Сонця і спитала його: «Правда я найгарніша?». Сонечко нічого не відповіло і піднялось вище. А квітка все питала: «Правда я найгарніша?». Сонечко почало сідати. А квітка повертала за ним голівку і все запитувала. Але відповіді не було. І до цього часу Соняшник жде, що відповість йому Сонечко. Дивиться він на нього, повертає за ним свою голівку і жде відповіді.

КАЗКА «ХАТИНКА ДЛЯ ВОВЧИКА»

У великому лісі жило багато звірів. І у кожного була хатинка. Одного разу до цього лісу прийшов Вовчик і вирішив теж побудувати собі хатинку. Але яку він ще не знав. Тому став ходити по лісу і придивлятися, хто в якій хатинці живе. На ялинці він побачив Білочку і спитав: «Де ти, Білочка, живеш, що ти, Білочка, гризеш?»

Білочка: «У зеленому ліску, у дуплі, у соснячку. Я гризу горішки і гриби, і шишки».

Вовчику не сподобалась хатинка Білочки, вона була дуже високо. Пішов він далі по стежці і зустрів Зайчика.

Вовчик: «Ой, маленьке зайченятко, де твоя домівка-хатка?»

Зайчик: «В мене хатка під горбочком, під ялинкою й дубочком, ще й під кущиком».

«Не така мені потрібна хатинка» - подумав Вовчик.

Довго ходив Вовчик по лісу. Аж раптом побачив на пеньочку їжачка, згорнутого клубочком. Він торкнувся його лапкою та вколовся.

Вовчик: «їжачок-хитрячок, з чого зшив ти піджачок?»

їжачок: «Із голок та шпичок».

Вовчик: «Де хатиночка твоя, хитрячок?»

їжачок: «Під пеньочком, там травичка і листочки.»

«Не хочеться мені мати хатинку під пеньочком» - сказав Вовчик. Пішов він далі лісом-доріжкою, та зустрів Лисичку-сестричку.

Вовчик: «Здоров, здоров, Лисонька, куди йдеш? Скажи мені правдоньку, де живеш?»

Лисонька: «Отам моя хатонька край води. Ти до мене, Вовчику, не ходи».

Але Вовчик підгледів де живе Лисичка і йому дуже сподобалась її хатинка. Він побудував собі таку саму, але ширшу. І називається його хатинка - лігво.

КАЗКА «ЗДРАСТУЙ, ЦЕ Я, СНІЖИНКА!»

Одного разу північний вітер приніс велику темну хмару. В хмарі жили легкі пушинки – сніжинки. Одна з них була дуже допитлива. Часто дивилась вона з хмари на землю.

І, коли хмара опинилась над зеленими просторами землі, їй захотілося роздивитися все поближче. Сніжинка стрибнула з хмари.

Теплий вітер підхопив її, і вона, краплинкою, впала на зелений листочок дерева; вмила його і сказала – Здрастуй, це я, Сніжинка!

Потім з листка скотилася на квітку, що росла під деревом. На квітці сиділа комашка – сонечко. Напоїла її і сказала – Здрастуй, це я, Сніжинка!

З пелюстки квітки впала в ставочок, де жила рибка. І на одну краплю в ставочку стало більше води. – Здрастуй, це я, Сніжинка! – сказала вона рибці.

Сонце відбивалось у воді. Сніжинка поніжилась в теплих його промінцях і полетіла до нього назустріч. – Здрастуй, це я, Сніжинка – сказала вона і опинилась в легкій білій хмаринці.

Вітер підхопив хмаринку і вона попливла корабликом в блакитному просторі неба. Сніжинка продовжувала свою мандрівку.

КАЗКА «СОНЯЧНІ КРАПЛИНКИ»

День змінювався ніччю. А кожного ранку, раніше за всіх, прокидалося Сонце. Воно світилося від щастя, що на землі всі його радо зустрічали.

«Ми хочемо бути схожі на тебе, хоч трішечки» - одного разу попросили його квіти. «Ти ж таке гарне!»

Сонце погодилось. «Але, - сказало воно, - на мене будуть схожі тільки ті квіти, які прокинуться раніше за всіх і привітають мене».

Настав ранок. Послало на землю Сонце своїх розвідників, сонячних зайчиків, щоб знайти квіти, які вже прокинулись. Сонячні зайчики застрибали у траві. І ось уже перша квітка стала схожа на Сонечко.

«Я гарнесенька кульбабка. В мене жовта, пишна шапка» - так співала «квіточка – щіточка, жовта леліточка, крапелька сонечка, Сонцева донечка».

А за нею і ромашка: «Я ромашка польова.

В мене біла голова.

Й жовта серединка -

Сонечка краплинка».

Квіти раділи таким дарункам від Сонця.

І ти, дитино, якщо уважно придивишся навкруг, може знайдеш квіти схожі з Сонцем.

КАЗКА « СИНИЧЧИНІ КВІТИ»

Оживала земля під промінням теплого весняного сонечка. Воно прогрівало кожен її куточок. Довшими, теплішими ставали дні. Раділа і

Синичка - весничка. Нарешті можна довго літати, можна скрізь зазирнути, знайти тих, хто прокинувся після зими, поділитися своєю радістю.

«Світи, грій, сонечко, щоб все навкруг прокинулось!» - пищала Синичка.

«Не заважай мені спати»- раптом почулося із дупла старого дуба, і Синичка побачила Сову.

«І чому ти, Сово спиш? Надворі день, сонечко сяє».

«А мені і вночі світло, мені зірочки сяють».- відповіла Сова

«А які вони, зірочки?»- спитала Синичка.

Сова покрутила головою навкруги і раптом побачила квіточки, що голубіли між торішнім листям.

«Ось такі - сказала вона – тільки блискучі, як твоє сонечко».

Ніжні, тендітні, блакитні зірочки вабили очі. Синичці квіти сподобались і вона дзвінко-дзвінко заспівала свою пісню.

Коли ранньої весни почуєш веселий спів Синички, знай, вже розквітли «синиччині квіти» - блакитні зірочки проліска.

Казка «Кленовий листочок»

Промінець весняного сонечка ледь торкнувся бруньки, вона з тріском розкрилася. Зелений чубчик кленового листка потягнувся до теплого промінця. З кожним днем він підростав. І незабаром зі своїми братами став пишною кроною клена.

На гілках між листками звила гніздечко пташка. І, коли з’явились маленькі пташенята, кленовий лист прикривав їх від пекучого сонця, захищав їх маленькі тільця від дощу.

- Дякую, - казала пташка, повертаючись до пташенят. Листочок пишався тим, що був комусь потрібний. Скінчилось літо. Підросли та покинули гніздечко пташенятка. Пожовтіли листя клена. День за днем на дереві їх ставало все меньше і меньше. Холодний осінній вітер відривав їх від гілок та кидав їх на землю. Так під кленом опинився і наш листок.

– Кому я тепер потрібен? – промовив він, лежачі на землі.

– Мені потрібен, - сказав їжачок. Наколов його на голки та поніс утеплювати свою домівку.